

Panel 38 : Center for Research on Plurality in the Mekong Region

1. The Phu Tai Transnational Community: Contradictions Ethnic Communities in the Post-Heteroglossic Era
Pasutar Komolmal, Jaggapan Cadchumsang 1661
2. Transnational Relations of Lao Female Migrant Workers in Mukdahan Province
Wataneenada Jongkaew, Patcharin Lapanun 1673
3. Tactics and Negotiations and Everyday Life Practices of Cart Carriers at the Rong Kluea Market, Thai-Cambodia Border
Kanuengnit Promanus, Patcharin Lapanun 1687

The Phu Tai Transnational Community: Contradictions Ethnic Communities in the Post-Heteroglossic Era

ชุมชนผู้ไทข้ามรัฐชาติ: ความย้อนแย้งของชุมชนชาติพันธุ์หลัง “เฮเทโรโกลอสเซีย”
(Heteroglossia)*

Pasutar Komolmal¹ and Jaggapan Cadchumsang²

Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)
Faculty of Humanities and Social Sciences, KhonKaen University, Thailand
¹E-mail: pasutar_komolmal@hotmail.com, ²E-mail: jagcad@kku.ac.th

Abstract

This article explores the formation of the Phu Tai ethnic community. This kind of formation is considered a new circumstance of ethnic communities which arises amidst the transformation of nation-states in Southeast Asia. Academicians once theorized contexts of ethnicity in terms of Heteroglossia caused by the differences in the interpretations of individuals or agencies. Differences of interpretation arose through inconsistency in ethnic cultural influences and resulted in a group's inability to claim itself as a unitized-ethnic community because the ethnicity was bonded and created by the power of the nation-state. Thus, this article explains the attempt of Phu Tai ethnic communities to unitize their transnational communities in Southeast Asia.

The results indicate that Phu Tai transnational ethnic communities unitize themselves through the narratives created by transnational Phu Tai groups. However, these narratives were created by different communities and different purposes of community unitization, which led to the ambiguity of transnational ethnic community unitization. When the purpose of community unitization is blurred, Phu Tai transnational communities are challenged by difficulties in community unitization.

Keywords: Phu Tai, ethnicity, transnational communities

---

* This paper is part of an ongoing Doctor of Philosophy Thesis on The Construction of Transnational Imagining Community of “Phu-Tai”: Post-Nationalist Ideology of Ethnicity., Department of Sociology, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University. The researchers wish to thank Center for Research on Plurality in the Mekong Region of Khon Kaen University for support for the research and the presentation of this paper at the IC-HUSO 2016.

บทคัดย่อ

บทความนี้พยายามวิเคราะห์ถึงการสร้างชุมชนผู้ไทที่มีลักษณะข้ามรัฐชาติ อันเป็นสภาวะใหม่ของชุมชนชาติพันธุ์ภายใต้การเปลี่ยนผ่านในอาณาบริเวณพื้นที่แอคเนย์ ที่แต่เดิมความเป็นชาติพันธุ์ในบริบทรัฐชาติได้ถูกนักวิชาการอธิบายในฐานะที่มีลักษณะเป็น“เฮเทอโรกลอสเซีย” (Heteroglossia) อันหมายถึง สภาวะที่ผู้คนตีความทั้งผู้อื่นและตนเองในสำนวนที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลจากการขยายตัวของอิทธิพลทางวัฒนธรรม ที่ไม่เป็นเอกเทศของชุมชนชาติพันธุ์ภายในรัฐชาติ อันส่งผลให้การพิจารณาชาติพันธุ์ในแต่ละรัฐ ไม่สามารถพิจารณาในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกันอีกต่อไป เพราะความเป็นชาติพันธุ์ล้วนแต่มีความสัมพันธ์และถูกสร้างโดยรัฐผ่านเทคโนโลยีของอำนาจ บทความชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นสภาวะการณ์ใหม่ของชุมชนผู้ไท ในบริเวณพื้นที่แอคเนย์ที่พยายามสร้างชุมชนชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติ ที่มีความเป็นหนึ่งเดียวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่แอคเนย์

ผลการศึกษาชี้ว่าชุมชนชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติดังกล่าวถูกยึดโยงผ่านเรื่องเล่าใหม่ที่ถูกใช้เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้ไทจากต่างรัฐชาติในรูปแบบต่างๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งการคาดหวังถึงปฏิสัมพันธ์ที่แตกต่างตามวัตถุประสงค์ของการกลับเข้มาาร่วมกลุ่ม ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เห็นความคลุมเครือของชาติพันธุ์ในลักษณะการรวมกลุ่มข้ามชาติ การกลับเข้มาาร่วมกลุ่มข้ามรัฐชาติของชาติพันธุ์ผู้ไทจึงสะท้อนให้เห็นถึงความซ้อนทับและย้อนแย้งของสภาวะการณ์การร่วมกลุ่มข้ามรัฐชาติที่เกิดขึ้น

คำสำคัญ: ผู้ไท ชาติพันธุ์สัมพันธ์ ชุมชนข้ามรัฐชาติ

“ผู้ไท” ชาตินพันธุ์ ท่ามกลางประวัติศาสตร์รัฐชาติ

กลุ่ม “ผู้ไท” เป็นกลุ่มชาตินพันธุ์ ที่จัดอยู่ในกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูล ไท-กะได ในปัจจุบันกลุ่มผู้ไทส่วนใหญ่ ได้ตั้งชุมชนอยู่อาศัยในบริเวณพื้นที่ตอนกลางของประเทศลาว รวมทั้งในเขตพื้นที่บริเวณแอ่งสกลนครของประเทศไทย (ทรงยศ วีระทวีมาศ นพดล ตั้งสกุล และวีระ อาโนลัก, 2552) จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่า ชาวผู้ไท น่าจะมีถิ่นฐานเดิมในบริเวณพื้นที่ทางตอนเหนือของประเทศลาว และเวียดนาม (ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, 2534) ก่อนอพยพลงมาในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงและกระจายสู่พื้นที่ต่างๆ ในปัจจุบัน (บังอร ปิยะพันธุ์, 2541)

การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวผู้ไทไปตั้งชุมชนไปในพื้นที่ต่างๆ ในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเป็นสิ่งที่ปรากฏเรื่อยมาในประวัติศาสตร์ จนมาถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีการเกิดขึ้นของเส้นพรมแดน อันส่งผลให้เกิดรูปแบบของการจัดการพื้นที่ในรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า “รัฐชาติ” (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2545; ธงชัย วินิจจะกุล, 2556; Anderson, 1996) การปรากฏตัวขึ้นของรัฐชาติทำให้กลุ่มผู้ไท ถูกตัดแยกเป็นพลเมืองของรัฐชาติต่างๆ เช่น ชาวผู้ไทที่อาศัยอยู่ในสิบสองจุไทยกลายเป็นพลเมืองของเวียดนาม (ศรีศักดิ์ วัลลิโกดม, 2543) ชาวผู้ไทในเขตพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงกลายเป็นพลเมืองของประเทศลาว (ถวิล ทองสว่างรัตน์, 2530) เป็นต้น

ขณะเดียวกันการเกิดขึ้นของเส้นพรมแดนและรัฐชาติสมัยใหม่ ยังส่งผลให้กลุ่มชาตินพันธุ์ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐ ภายใต้ระบบของการบริหารงานที่มุ่งกลืนกลายผู้คนให้เป็นเอกภาพ โดยผ่านกระบวนการดำเนินนโยบายการกลืนกลายทางวัฒนธรรม (cultural assimilation) ที่เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นพลเมืองในรัฐสมัยใหม่ (ประสิทธิ์ ลีปรีชา, 2545; จามะรี เชียงทอง, 2547)

ผลของกระบวนการเหล่านี้ ส่งผลโดยตรงต่อกลุ่มผู้ไท ทั้งในด้านการปรับเปลี่ยนอุดมการณ์ความเป็นชาตินพันธุ์ วัฒนธรรม และระบบความรู้ ทั้งในพื้นที่รัฐไทย เวียดนาม และลาว เช่นในรัฐไทยผู้ไทตกอยู่ภายใต้กระบวนการทำให้เป็นไทย (Thai-ization) (ธงชัย วินิจจะกุล, 2556) ในรัฐลาวผู้ไทก็ถูกกลืนกลายภายใต้ นโยบายการจำแนกชาตินพันธุ์ใหม่ ที่ผนวกรัดเอาทุกชาตินพันธุ์เป็นชนชาติลาว (ฉลาดชาย รมิตานนท์, มปป.) ขณะเดียวกันในรัฐเวียดนาม ผู้ไทก็ถูกนโยบายการกลืนกลาย ภายใต้โมทัศน์เรื่อง ความเป็นพี่น้องทางชาตินพันธุ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเวียดนาม ที่มาจากเชื้อสายเดียวกัน (จามะรี เชียงทอง, 2550)

ท่ามกลางการดำเนินนโยบายการกลืนกลายทางวัฒนธรรมในรัฐต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทำให้ Charles F. Keyes (1992) เห็นว่า เป็นไปไม่ได้ที่จะพิจารณาความเป็นชาตินพันธุ์ ในฐานะที่เป็นกลุ่มชาตินพันธุ์ที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน เนื่องจากความเป็นชาตินพันธุ์มีลักษณะเป็น “เฮเทอโรกลอสเซีย” (heteroglossia) ซึ่งหมายถึงสภาวะที่ผู้คนตีความ ทั้งผู้อื่นและตนเอง ในสำนวนที่หลากหลาย อันเป็นผลสืบเนื่องจากการขยายตัวของอิทธิพลทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาตินพันธุ์ที่ไม่เป็นเอกเทศ เนื่องจากความเป็นชาตินพันธุ์ในบริบทรัฐชาติ ถูกสร้างขึ้นภายใต้กระบวนการของรัฐ ที่พยายามสร้างและกลืนกลายผู้คนและชาตินพันธุ์ให้เป็นพลเมืองในรัฐ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวทำให้เกิดรูปของจิตสำนึกทางชาตินพันธุ์ในแบบที่หลากหลาย ภายใต้ประสบการณ์ความสัมพันธ์ของชาตินพันธุ์กับรัฐชาติที่แตกต่าง บนพื้นที่รัฐที่พรมแดนที่ถูกตัดแยกขาดออกจากกัน (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2550) ซึ่งความแตกต่างที่เกิดขึ้นย่อม

ก่อให้เกิดเป็น “ราก” ผังตื้นสุดมการณ์ความเป็นชาติไว้ให้กับผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ ในฐานะที่เป็นทั้งชาติพันธุ์และพลเมืองของรัฐ ภายในพื้นที่เขตแดนของรัฐสมัยใหม่ (Malkki, 1997)

ปรากฏการณ์ “ผู้ไทโลก” สถานการณ์ทางชาติพันธุ์ในพื้นที่อาคเนย์

ท่ามกลางการเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่ และกระบวนการกลืนกลายทางชาติพันธุ์ของรัฐชาติ ทำให้กลุ่มผู้ไทที่แต่เดิมเคยเดินทางเคลื่อนย้ายไปมา ได้ถูกตัดแบ่งออกโดยพรมแดนแห่งรัฐ ทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยติดต่อกัน ตัดขาดและยุติท่ามกลางความหวาดระแวงระหว่างรัฐ อันเป็นผลจากสถานการณ์การค้าอาณานิคมและสืบมาถึงยุคสงครามเย็น ที่แต่ละรัฐแข่งงวดต่อพลเมืองตนในการติดต่อกับพลเมืองของรัฐอื่นๆ

ปรากฏการณ์การกลับมารวมตัวกันอีกครั้ง ของผู้ไทจากหลายรัฐชาติในงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ เป็นกิจกรรมที่ถูกจัดขึ้นจากกลุ่มคนชาวผู้ไท ทั้งในส่วนที่เป็นตัวแทนหน่วยงาน กลุ่มข้าราชการ และนักการเมืองท้องถิ่น อันเป็นกลไกหลักในการผลักดันให้เกิดปรากฏการณ์งานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ ภายใต้แนวคิดการสนับสนุนการพัฒนาท้องถิ่นบนรากฐานของความเป็นชาติพันธุ์ อันเป็นนโยบายการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาประเทศของไทย ที่กระตุ้นให้กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทหันมาทำความเข้าใจเรื่องราวและวัฒนธรรมของตนเอง ในฐานะของฐานะทรัพยากรในท้องถิ่น ที่ผูกพันกับกระแสการผลักดันและส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่รัฐพยายามสนับสนุน

การรวมตัวของชาวผู้ไทในงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ ถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์การรวมตัวทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทครั้งใหญ่ หลังจากที่ถูกผู้ไทถูกทำให้แยกตัดขาดออกจากกัน ในบริบทการเกิดขึ้นของพรมแดนและกระบวนการกลืนกลายความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ภายในงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ เป็นบรรยากาศการเดินทางมาพบปะรวมตัวกันของชาวผู้ไท จากหลายพื้นที่ เช่น ผู้ไทจากประเทศไทย ผู้ไทจากประเทศลาว ผู้ไทจากประเทศเวียดนาม และผู้ไทจากประเทศจีน ที่ได้มีโอกาสมาพบปะสังสรรค์ ผ่านการลำดับเหตุการณ์และเรื่องเล่า อันเป็นตัวกลางในการร้อยรัดผู้คนผู้ไทจากต่างรัฐเข้าด้วยกัน ขณะเดียวกันภายในงานยังมีการเสวนาวิชาการเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมและความคิดเห็น มีการจัดนิทรรศการทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิต เพื่อเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวผู้ไท โดยภายในงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติที่เป็นงานรวมกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท เป็นงานที่สามารถรวบรวมชาติพันธุ์ผู้ไท ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ให้เข้ามารวมเป็นส่วนหนึ่งของงานได้จำนวนมากกว่า 2 หมื่นคน (สุเทพ ไชยจันทร์, 2556)

โดยวัตถุประสงค์สำคัญในการจัดงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ ในแต่ละครั้งก็มุ่งดำเนินการในสองมิติ คือ หนึ่ง เพื่อให้ชาติพันธุ์ผู้ไทจากพื้นที่ต่างๆ ได้มีโอกาสมารวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ ทางชาติพันธุ์ร่วมกัน เพื่อแสดงถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันทางชาติพันธุ์ เช่น การฟ้อนผู้ไทร่วมกัน การลงช่วงเข็นฝ้าย หรือกระทั่งการลงช่วงหมอเหยา อันเป็นการประกาศให้ผู้คนอื่นๆ รู้จักชาติพันธุ์ผู้ไท ในฐานะที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์ด้านภาษาพูด เครื่องแต่งกาย และศิลปะการแสดงที่โดดเด่น อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ผู้ไทที่สืบทอดกันอยู่อย่างยาวนาน

สำหรับวัตถุประสงค์ที่สำคัญอีกประการ คือ เพื่อนำกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทให้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น การสร้างแรงจูงใจทางการเมือง หรือกระทั่งการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวทางชาติพันธุ์เชิงวัฒนธรรม ที่สามารถควบคุมและจัดการได้จากระดับท้องถิ่นสู่ระดับสากล ตลอดจนเป็นการขับเคลื่อนกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทให้ก้าวไปสู่งานความร่วมมือทางวิชาการ การค้า และการลงทุนระหว่างทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทด้วยกันเอง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ประเทศอนุภูมิภาคุ่มน้ำโขง (งานผู้ไทนานาชาติ, 2556)

วัตถุประสงค์และความคาดหวังที่แตกต่าง ความยั่งยืนของการรวมกลุ่มผู้ไทข้ามชาติ

ท่ามกลางปรากฏการณ์การรวมกลุ่มของชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติ ในงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ สิ่งที่น่าสนใจและเป็นประเด็นที่ควรถูกนำมาขึ้นมาอธิบายคือ วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทข้ามรัฐชาติของชาวผู้ไทที่เกิดขึ้น ซึ่งจากการเก็บข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนร่วมสำคัญในการจัดงานวันผู้ไทโลกและวันผู้ไทนานาชาติ อย่างเลขาสมาคมผู้ไทโลกและผู้ริเริ่มจัดโครงการผู้ไทนานาชาติ ท่านทั้งสองต่างให้เหตุผลของการจัดงานการรวมกลุ่มไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสะท้อนผ่านการเล่าถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงานที่ว่า

“งานนี้(งานผู้ไทโลก) เราคิดกันว่าอยากให้พื้นที่การแสดงทางชาติพันธุ์ เพื่อให้คนเห็นความสำคัญ...แล้วนายก(นายกสมาคมผู้ไทโลก)อยากจะเป็นกลุ่มที่เข้มแข็ง เพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร...โดยเฉพาะการท่องเที่ยว และการตลาดสินค้าท้องถิ่น [พีจิตติ นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 25 มกราคม 2559]

“วัตถุประสงค์การจัดงานผู้ไทนานาชาติก็...เพื่อไม่ให้ลูกหลานเราลืมตัวตน...จะได้รู้ว่าเรามาจากไหน...อีกอย่างเราพยายามสร้างเอกลักษณ์ให้กับพื้นที่เพื่อให้คนรู้จักและจะได้มาท่องเที่ยวในบ้านเมืองเรา แล้วก็เป็นการดึงการพัฒนาลงมาที่ท้องถิ่น...” [นายก นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 13 มีนาคม 2559]

จากการบอกเล่าถึงวัตถุประสงค์ของการจัดงาน ทั้งงานวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติจะพบว่า การเกิดขึ้นของการรวมกลุ่มผู้ไทข้ามรัฐชาติในงานทั้งสองมีวัตถุประสงค์หลัก อยู่ 2 ประการ คือ หนึ่ง เพื่อเป็นพื้นที่ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมของชาวผู้ไท และสอง เป็นไปเพื่อการสร้างพื้นที่ในการต่อรองเพื่อเข้าถึงการจัดการทรัพยากร ในส่วนที่เป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมและทรัพยากรด้านการท่องเที่ยว

โดยหากนำวัตถุประสงค์ของการจัดงานการรวมกลุ่มของชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติ มาทำการเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆ ผ่านงานการศึกษาของ Alison Gilchrist and Paul Kyprianou (2011) เรื่อง Social networks, poverty and ethnicity ที่ได้จัดกลุ่มวัตถุประสงค์ของกลางสร้างกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติไว้ทั้งหมด 6 วัตถุประสงค์ จะพบว่า การรวมกลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไทข้ามรัฐชาติ ที่ปรากฏขึ้น จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่หนึ่งและวัตถุประสงค์ที่หก ที่เป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเครือข่ายที่เป็นไปเพื่อการรักษาแนวโน้มในอดีตลักษณะทางชาติพันธุ์ให้คงอยู่ และเป็นารรวมกลุ่มเครือข่ายเพื่อผลเชิงนโยบายและการปฏิบัติ

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาปรากฏการณ์การรวมกลุ่มของชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติ ในมิติแง่มุมของปรากฏการณ์อื่นๆ ที่เกิดขึ้นภายหลังที่ได้ขยายตัวขึ้นเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่อง จากกิจกรรมหลักอย่างงานวันผู้ไทนานาชาติและงานวันผู้ไทโลก อย่าง การเดินทางทอดผ้าป่า การท่องเที่ยวตามหาต้นกำเนิดทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไท หรือกิจกรรมการจัดงานผู้ไทในพื้นที่ท้องถิ่นต่างๆ จะพบว่า กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ที่เป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากกิจกรรมหลัก กลับมีวัตถุประสงค์ที่คลุมเครือและถูกต้องความอย่างหลากหลาย ที่แตกต่างและหลุดออกไปจากการรวมกลุ่มในกิจกรรมวันผู้ไทนานาชาติและวันผู้ไทโลก

ความแตกต่างของความหมายและวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมปลีกย่อย ที่สืบเนื่องมาจากกิจกรรมหลัก ด้านหนึ่งย่อมทำให้เห็นการรวมกลุ่มในลักษณะของเรื่องราวในชีวิตจริง ในพื้นที่ที่ไม่ใช่การจัดกิจกรรมที่เป็นทางการ แต่ในขณะเดียวกันการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติ ผ่านกิจกรรมในระดับชีวิตประจำวันต่างๆ ก็อาจทำให้เห็นการเลื่อนไหลและการช่วงชิงความหมายและวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ของผู้คนชาวผู้ไทที่แตกต่างออกไป ซึ่งอาจแตกต่างจากการรวมกลุ่มข้ามชาติ ในลักษณะที่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่แน่นอนบางอย่าง อย่างที่ Alison Gilchrist and Paul Kyprianou ได้กล่าวไว้

บทความนี้พยายามจะแสดงให้เห็นความอิทธิพลเหลือ ของการตีความวัตถุประสงค์ของผู้คนที่เข้ามา รวมกลุ่มเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติของชาวผู้ไทในสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นสถานการณ์ปลีกย่อยที่เชื่อมต่อกับกิจกรรมหลักของการรวมกลุ่ม ที่บางครั้งอาจไม่สามารถพิจารณาได้ในฐานะที่เป็นกลุ่มกิจกรรม ที่มีวัตถุประสงค์หลักที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน โดยในบทความชิ้นนี้เลือกปรากฏการณ์การรวมกลุ่มทำกิจกรรมของชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติ 3 กิจกรรม คือ หนึ่ง การเดินทางทอดผ้าป่า สอง การท่องเที่ยวตามหาต้นกำเนิดทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไท และ สาม กิจกรรมการจัดงานผู้ไทในพื้นที่ท้องถิ่นต่างๆ เป็นตัวอย่างในการแสดงความอิทธิพลเหลือและย้อนแย้งทางความหมาย ตลอดทั้งการขัดกันของวัตถุประสงค์ของผู้คนที่เข้าร่วมทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น

หนึ่ง ผ้าป่าข้ามรัฐชาติ: มุมมองที่แตกต่างของกิจกรรม

กิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้การรวมกลุ่มชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติ คือ การเกิดขึ้นของการทำ “ผ้าป่าของชาวผู้ไท” ที่เป็นการพยายามช่วยเหลือกลุ่มชาวผู้ไทด้วยกัน ผ่านการกิจกรรมการทำผ้าป่าของกลุ่มชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติ ซึ่งโดยมากจะเป็นการทำผ้าป่าจากผู้ไทฝั่งประเทศไทย ไปถวายยังพื้นที่ของผู้ไทฝั่งประเทศลาว

ในกิจกรรมการทำผ้าป่าของชาวผู้ไทที่ทำข้ามรัฐชาติในแต่ละครั้ง จะเป็นการรวบรวมเงินและสิ่งของที่จำเป็น จากชาวผู้ไทจากฝั่งไทยเพื่อไปทอดถวายในพื้นที่ฝั่งลาว โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทำการบูรณะและส่งเสริมรักษาวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ซึ่งชาวผู้ไทจากฝั่งไทยถือว่าเป็นกิจกรรมที่ทำไปเพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไทให้คงอยู่ ดังสะท้อนให้เห็นจากคำพูดของชาวผู้ไทจากฝั่งประเทศไทย ที่ร่วมกิจกรรมการทอดผ้าป่าในพื้นที่ผู้ไทในฝั่งประเทศลาว

“หอแจกมันก็เก่ามาก ทางคณะเห็นว่ามันควรที่จะบูรณะ พวกพี่ๆ เลยพยายามรวบรวมปัจจัยจากคนที่เป็นผู้ไท...มาช่วยเหลือบูรณะ เพราะพี่น้องทางฝั่งนั้นเค้าก็ลำบาก อีกอย่างของอย่างนี้ที่บ้านเรามันหายากมากไม่มีแล้ว...” [พินภา นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 8 เมษายน 2559]

“ผมได้ไปเที่ยวกับทัวร์รอบที่แล้ว แล้วเห็นว่าวัดที่นั่นไม่ค่อยมีใครมาบูรณะ พี่ก็เลยจัดหาผ้าป่าจากฝั่งไทยมาทอดถวาย...อย่างพวกพี่เป็นผู้ไทเซโปน เค้าก็อยากมาเห็นเมืองเซโปน...ว่ามันเป็นยังไง แล้วยิ่งพอรู้ว่าจะมาเซโปนใครๆ ก็อยากมาดูมาช่วยเหลือ” [พีประดิษฐ์ นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 25 มีนาคม 2559]

จากคำพูดของชาวผู้ไทจากฝั่งไทย สามารถสะท้อนให้เห็นวัตถุประสงค์หลักของการจัดกิจกรรมสองวัตถุประสงค์ คือ หนึ่ง การทำผ้าป่าเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมผู้ไทผ่านการบูรณะสิ่งของต่างๆ ในพื้นที่วัฒนธรรมของผู้ไทในฝั่งลาว และสอง เป็นการช่วยเหลือชาวผู้ไทในฝั่งประเทศลาว ในฐานะของญาติพี่น้องที่มีประวัติศาสตร์ร่วมกันในอดีต แต่อย่างไรก็ตาม จากในการสัมภาษณ์ชาวผู้ไทในฝั่งลาวกลับพบความหมายของกิจกรรมการทอดผ้าป่า ที่ถูกตีความและให้ความหมายไปในทิศทางที่แตกต่างกัน ที่ซ่อนความย้อนแย้งของการทำความเข้าใจในกิจกรรมการทอดผ้าป่า ซึ่งซ่อนแฝงอยู่ในคำพูดบอกเล่าถึงกิจกรรมการทอดผ้าป่าที่เกิดขึ้น

“มันกะดี... ทางพี่น้องผู้ไทฝั่งนั้น(ฝั่งไทย) เพิ่นมาช่วยเหลือ บ้านเมืองมันจะได้พัฒนา อย่าง ปีก่อนเค้ากะ...ถวายเงินสร้างห้องน้ำให้วัด วัดมันกะเจริญขึ้น อย่างป็นี้นี้เค้ากะว่าจะมาช่วยซ่อมหอแจก... มันกะดีมันกะได้งามตอนนี้นั้นกะเอนอยู่...” [แม่คำแก้ว นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 6 พฤษภาคม 2559]

“มักหลาย... เค้ามาช่วยซ่อมช่วยสร้าง ทางนี้มันไม่มีเงิน จะทำอะไรก็ยาก มันไม่พัฒนา มีพี่น้องผู้ไทจากฝั่งไทยมา มันกะดี เค้ากะมาช่วยเหลือบ้านเรา...กะอยากให้อายุหลายอย่างอยู่...” [หล้าน้อย นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 6 พฤษภาคม 2559]

จากความหมายและความเข้าใจต่อกิจกรรมทอดผ้าป่า ของชาวผู้ไทในพื้นที่ประเทศลาว อาจสามารถแยกความเข้าใจต่อปรากฏการณ์การทอดผ้าป่าได้สองความหมายคือ หนึ่งเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกันของกลุ่มชาวผู้ไท ซึ่งในความหมายของการช่วยเหลือระหว่างกันเช่นนี้ เป็นความหมายที่สอดคล้องและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน กับการให้ความหมายของชาวผู้ไทในฝั่งไทยต่อกิจกรรมการทอดผ้าป่า ที่นิยามว่าเป็นการช่วยเหลือผ่านการเคลื่อนย้ายทรัพยากรจากที่มีมากกว่าไปยังพื้นที่ที่มีน้อยกว่า

อย่างไรก็ตามหากพิจารณาจากบทสนทนาของชาวผู้ไทไทยและชาวผู้ไทลาว จะพบความย้อนแย้งของการให้ความหมายของกิจกรรมการทอดผ้าป่า ในความหมายที่ สอง ที่ชาวผู้ไทในฝั่งลาวให้ความหมายว่าเป็น “การพัฒนา” ที่แตกต่างจากชาวผู้ไทในฝั่งไทย ที่มองในฐานะ “การอนุรักษ์” โดยในความคิดของชาวผู้ไทฝั่งไทยที่นำผ้าป่าเข้าไปทอด มักจะอยู่ในความคิดว่าด้วยการอนุรักษ์ ที่เป็นการทำให้วัฒนธรรมและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไทนั้นยังคงอยู่ แต่ขณะเดียวกันกิจกรรมการทอดผ้าป่ากลับถูกมองว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาในความคิดของผู้ไทลาว

ความย้อนแย้งของการให้ความหมายและความเข้าใจวัตถุประสงค์ ของกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ต่างกัน ดังกล่าวนี้อาจสะท้อนมุมมองและจุดยืนต่อกิจกรรมที่กลุ่มผู้ไทไทยมองว่าเป็นการทำให้คงอยู่ ขณะที่ผู้ไทลาวมองว่าเป็นการออกไปจากจุดที่คงที่ แต่อย่างไรก็ตามแม้ความหมายที่ผู้คนชาวผู้ไทในฝั่งไทยและชาวผู้ไทในฝั่งลาวจะแตกต่างกัน แต่ก็ไม่ส่งผลถึงกิจกรรมและการรวมกลุ่มระหว่างผู้คนสองรัฐ และทำให้กิจกรรมการท่องเที่ยวข้ามรัฐชาติต้องหยุดชะงักลง

ความแตกต่างของการทำความเข้าใจต่อกิจกรรมที่กระทำร่วมกัน อย่างการท่องเที่ยวของผู้ไทจากฝั่งไทยและผู้ไทลาว ไม่ใช่ตัวอย่างเดียวที่แสดงให้เห็นการตีความและการให้ความหมาย ต่อกิจกรรมที่กระทำร่วมกันของผู้คนชาวผู้ไทที่แตกต่างกัน แต่ยังสามารถพบเห็นได้อีกในกิจกรรมอย่าง “การท่องเที่ยวตามหาดันกำเนิดทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไท” ที่จะกล่าวถึงต่อไป

สอง การท่องเที่ยวตามหาดันกำเนิดทางชาติพันธุ์ของชาวผู้ไท: บรรพบุรุษกับนักท่องเที่ยว

หลังจากการเกิดขึ้นของกิจกรรมจากวันผู้ไทโลกและงานวันผู้ไทนานาชาติ กิจกรรมหนึ่งที่ถูกจัดขึ้นและกลายเป็นกิจกรรมที่ชาวผู้ไทสนใจคือ กิจกรรมการออกเดินทางท่องเที่ยวผ่านการจัดเส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อกลับไปดูพื้นที่ต้นกำเนิดของบรรพบุรุษของตนตามเส้นทางต่างๆ ก่อนที่จะอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ปัจจุบัน

จากการได้มีโอกาสได้ร่วมออกเดินทางท่องเที่ยว ในลักษณะการเที่ยงเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อตามหา รากเหง้าของชาวผู้ไทในพื้นที่ประเทศลาว พบว่าผู้ออกร่วมเดินทางส่วนใหญ่ มีวัตถุประสงค์เพื่อกลับไปดูพื้นที่ต้นกำเนิดของบรรพบุรุษของตน และต้องการกลับเข้าไปอยู่ในครอบครัวเครือญาติในดินแดนต้นกำเนิด ซึ่งวัตถุประสงค์การเดินทางต่างๆ เหล่านี้สามารถสะท้อนผ่านบทสนทนาของผู้ร่วมเดินทาง อย่าง

“...บรรพบุรุษเพิ่นกะบอกอยู่ กะมีโอกาสกะไปเยี่ยมพี่เยี่ยมน้อง...ผู้เฒ่าผู้แก่ เพิ่นกะได้บอกไว้ว่าพี่น้องทางผู้ไทเขาอยู่ทางได้...” [เดชา นามสมมติ (สัมภาษณ์) 5 กุมภาพันธ์ 2559]

“...ที่สัญญากับปู่ย่าตายายพี่ไว้... ว่าถ้าได้ทำงานพอมีเงินมีทองพี่ก็จะพาพวกท่านมาเยี่ยมพี่เยี่ยมน้องท่าน พวกเค้าอยากมาไอ้เราก็ได้ฟังแต่เรื่องเล่า พอดีทางนี้จัดทัวร์ไปสืบเมืองเซโปนพอดี พี่เลยมา...” [คุณหมอนที นามสมมติ (สัมภาษณ์) 25 มีนาคม 2559]

จากบทสนทนาของผู้ร่วมเดินทาง จะพบว่าผู้เข้าร่วมการเดินทางท่องเที่ยว มักต้องการเข้าถึงประสบการณ์ทางวัฒนธรรม ผ่านการเดินทางไปยังภูมิภาคต้นกำเนิดของบรรพบุรุษ พร้อมคำนึงถึงพื้นที่และผู้คนต่างๆ ที่ตนเองจะเดินทางในฐานะของพี่น้องที่มีบรรพบุรุษร่วมกันทางประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม ในการลงพื้นที่ศึกษา สิ่งหนึ่งที่น่าสนใจคือ การนิยามความสัมพันธ์ระหว่างผู้ไทไทยและผู้ไทลาว ไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องกัน เพราะในทัศนะของผู้ไทลาวกลับมองในผู้ไทที่มาจากฝั่งไทยในฐานะของ “นักท่องเที่ยว” มากกว่าความเป็นพี่น้อง ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้สามารถสะท้อนได้ผ่านคำพูดอย่าง “ขอเงินหน่อย...” “ลัดไม่ได้ มันไม่ได้กำไร” หรือ “ค่าถ่ายรูป

ยี่สิบ” เป็นต้น ซึ่งคำพูดเหล่านี้เป็นคำพูดที่คนในพื้นที่ใช้กับนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป ซึ่งชาวผู้ไทจากไทยก็ไม่ได้ถูกกระทำอย่างแตกต่างกับนักท่องเที่ยวโดยทั่วไป โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีผู้คนและนักท่องเที่ยวผ่านไปมาจำนวนมาก

ขณะเดียวกันการถูกตอบโต้ด้วยการแสดงปฏิกิริยาของชาวผู้ไทในพื้นที่ลาวต่อชาวผู้ไทไทยในฐานะของนักท่องเที่ยว ซึ่งแตกต่างจากความคาดหวังของชาวผู้ไทชาวไทยที่นิยมในฐานะเครือญาติ ทำให้การไปพบเจอสถานการณ์ที่ไม่คาดหวังก็ก่อให้เกิดการตั้งคำถามเช่น “พี่ว่ามันไม่ใช่ เราไม่ใช่คนท้องถิ่น ทำไมเค้าไม่รู้สึกรู้ว่าเราเป็นญาติพี่น้องเค้า” หรือ “พี่ว่ามันดูเหมือนมาเที่ยวกันมากกว่า มันแทบจะไล่ญาติกันไม่ได้เลย..” ความรู้สึกถึงความแปลกแยกเช่นนี้ ทำให้ชาวผู้ไทไทยที่ต้องการกลับมาสืบหารากเหง้าของตน มีปฏิกิริยาที่ต้องการหยุดความสัมพันธ์ต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ซึ่งปัญหาของความแตกต่างในการนิยามความเป็นญาติของชาวผู้ไทไทยและชาวผู้ไทลาว อาจเป็นปัญหาจากการมีอยู่ของเรื่องเล่าที่แตกต่างในสองพื้นที่ประเทศ เพราะจากการศึกษาพบว่าเรื่องเล่าว่าด้วยการอพยพและถิ่นฐานเดิม เป็นเรื่องเล่าที่มีอยู่ในพื้นที่ของผู้ไทไทยที่เป็นผู้อพยพโยกย้ายออกมาจากพื้นที่เดิม และขณะเดียวกันในพื้นที่ของผู้ไทลาวกลับไม่ปรากฏเรื่องเล่าดังกล่าว จะพบเพียงเรื่องเล่าว่ามีกรอพยพของผู้ไทกลุ่มหนึ่งออกจากพื้นที่เท่านั้น

ความรู้สึกที่แตกต่างภายใต้ความคาดหวังในกิจกรรมการท่องเที่ยว ระหว่างชาวผู้ไทไทยในพื้นที่ชุมชนชาวผู้ไทลาว จึงเป็นอีกกรณีหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความแตกต่างของความเข้าใจและความคาดหวังต่อการร่วมกลุ่ม ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นความย้อนแย้ง ของการเข้าร่วมกลุ่มของชาวผู้ไทที่กำลังปฏิบัติกรร่วมกัน อย่างไรก็ตามความย้อนแย้งทางความหมายและความคาดหวังของการเข้าร่วมกลุ่ม ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงในสถานการณ์ ที่เกิดการข้ามรัฐเท่านั้น เพราะในสถานการณ์การจัดงานที่สืบเนื่องจากการรวมกลุ่มในกิจกรรมอย่างวันผู้ไทนานาชาติและวันผู้ไทโลก อย่าง การจัดงานเหยานานาชาติ ที่เป็นงานกิจกรรมการรวมกลุ่มของชาวผู้ไทในพื้นที่เดิม ยังมีการตีความและฉวยใช้ทางความหมายที่แตกต่างกัน

สาม งานเหยานานาชาติ: กิจกรรมการจัดงานผู้ไทในพื้นที่ท้องถิ่นที่ถูกแย่งชิง

กิจกรรมงานอินเตอร์เนชั่นแนล เฟลดิวัลออฟ เหยา หรืองานเหยานานาชาติเป็นกิจกรรมต่อเนื่องจากการจัดงานวันผู้ไทนานาชาติ โดยจุดเริ่มต้นของการจัดงานเหยานานาชาติถูกจัดขึ้นโดยกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกลุ่มหนึ่ง ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นคณะทำงานและผู้จัดงานร่วมในงานวันผู้ไทนานาชาติ แต่ในภายหลังหลังจากการเกิดการแตกแยกทางการเมืองระดับชาติ ทำให้คณะทำงานและผู้จัดงานวันผู้ไทนานาชาติแตกออกเป็นสองกลุ่ม ซึ่งทั้งสองกลุ่มต่างก็พยายามช่วงชิงพื้นที่การจัดงานวันผู้ไทนานาชาติไว้ในฐานะของพื้นที่ในการแสดงตัวตนทางการเมือง และเป็นการช่วงชิงการนำทางการเมืองและการแสดงตัวในฐานะของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นที่มาจากฐานทางชาติพันธุ์

ปัญหาและความแตกแยกจนก่อให้เกิดการจัดงานเหยานานาชาติ เกิดขึ้นจากการที่กลุ่มคนผู้ไท (ในที่นี้ขอเรียกว่ากลุ่มอดีต ส.ส.) ที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของการจัดงานวันผู้ไทนานาชาติถูกกันออกจากพื้นที่การจัดงานวันผู้ไทนานาชาติครั้งที่ 3 ที่จัดโดยกลุ่มคนผู้ไทอีกกลุ่ม (ในที่นี้ขอเรียกว่ากลุ่มท้องถิ่น) ซึ่งแต่เดิมกลุ่มอดีต ส.ส. กลุ่มนี้เป็นผู้ให้การสนับสนุนกับคณะทำงานผู้จัดที่เป็นกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นชาวผู้ไท ซึ่งผลจากการแตกแยกกันของทั้งสอง

กลุ่ม ทำให้การจัดงานผู้ไทนานาชาติครั้งที่ 3 ประจำปีพ.ศ.2559 ที่ผ่านมากถูกตำหนิและกลายเป็นงานที่ไม่น่าสนใจ ซึ่งทางกลุ่มชาวผู้ไทที่เป็นอดีตส.ส.มองว่าเป็นความล้มเหลวและเสียหน้าของชาวผู้ไท จนต้องมีการจัดงานใหม่ขึ้น เพื่อเป็นการแก้ไขภาพลักษณ์ที่เสียไป และเป็นการประกาศถึงศักยภาพและบารมีในการจัดงานของตน เพื่อเรียกความเชื่อถือต่อผู้คนชาวผู้ไท ในฐานะที่ตนเป็นตัวแทนชาวผู้ไทในพื้นที่ที่ได้รับเลือกเป็นผู้นำทางการเมือง โดยการจัดงานการรวมกลุ่มผู้ไทขึ้นใหม่ภายใต้งานที่ใช้ชื่อว่างานเหยานานาชาติ ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มชาวผู้ไทผ่านพิธีกรรมการเหยา อันเป็นประเพณีสำคัญของชาวผู้ไทเป็นแกนกลางในการจัดงาน โดยงานดังกล่าวสามารถรวบรวมชาวผู้ไทให้มาร่วมเหยาได้เป็นจำนวนมาก และเป็นการรวบรวมหมอเหยาจากประเทศลาวและเวียดนามมาร่วมในงาน

โดยวัตถุประสงค์หลักของการจัดงานเหยานานาชาติครั้งนี้ก็เพื่อ เป็นพื้นที่การแสดงออกทางวัฒนธรรมของชาวผู้ไท ที่แสดงออกผ่านพิธีกรรมการเหยา ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมร่วมของชาวผู้ไทในแต่ละประเทศให้มีโอกาสพบปะสังสรรค์ และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวผู้ไท อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงกลับพบว่า แม้ผู้ร่วมงานส่วนใหญ่จะเห็นผ่านการแสดงออกในพื้นที่การจัดงานว่าเป็นพื้นที่การอนุรักษ์วัฒนธรรมของชาวผู้ไท แต่ผู้คนส่วนใหญ่ก็ยังไม่รับรู้ความหมายแฝงเร้นของการจัดงาน ที่ตัวงานเป็นพื้นที่ของการแสดงออกว่าด้วยความเป็นผู้นำของกลุ่มชาวผู้ไทอดีตส.ส. ที่ต้องการแสดงบารมีและการช่วงชิงการเป็นผู้นำทางการเมืองในท้องที่ผ่านการจัดงานเหยานานาชาติ ในครั้งนี้ ซึ่งความรู้สึกถึงความหมายที่ซ่อนเร้นเช่นนี้สามารถตีความจากคำพูดของผู้เข้าร่วมงานที่ผู้ศึกษาได้สอบถาม เช่น

“พี่ชอบงานนี้นะงานมันดูดีกว่าคราวที่แล้ว(งานวันผู้ไทนานาชาติ) คนมาเยอะดีพี่อยากมาดูการเหยาของเวียดนาม พี่ก็อยากรู้ว่ามันต่างจากของบ้านเรายังไง... งานคราวนี้ต้องยอมรับเค้าจัดได้ต่างจากงานที่แล้วมาก... อย่างว่างานนี้ส.ส.มาดูแลเองงานมันก็ต้องออกมาดี...” [พิน้ำ นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 6 พฤษภาคม 2559]

“...นี่พี่ยังนึกถึงงานวันผู้ไทนานาชาติครั้งที่ส.ส.ท่านเอานายกมาเปิดงานเลย เสียตายงานคราวที่แล้ว ท่านไม่ได้ร่วมจัดงานมันก็เลยดูไม่เท่าไร... เค้าว่ามันเสียหน้า เลยต้องมาจัดงานแก้หน้ากันใหม่...” [ทิวา นามสมมุติ (สัมภาษณ์) 25 พฤษภาคม 2559]

จากปรากฏการณ์และคำสัมภาษณ์ทำให้พบว่า การรวมกลุ่มของชาวผู้ไทข้ามรัฐชาติไม่ได้มีความหมายและวัตถุประสงค์เดียวเสมอ เพราะแม้ในงานปรากฏการณ์เดียวกันในสถานที่เดียวกันกลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรม ยังสามารถรับรู้ถึงความหมายและวัตถุประสงค์ของงาน ในลักษณะและระดับของปรากฏการณ์อย่างหลากหลาย ซึ่งแสดงให้เห็นผ่านความหมายของงานเหยานานาชาติ ที่ถูกกำหนดเป็นสองระดับการทำงานผ่านการรวมกลุ่มของชาวผู้ไทข้ามชาติคือ หนึ่งในปรากฏการณ์การรวมกลุ่มของชาวผู้ไทผ่านงานเหยา พื้นที่ปรากฏการณ์การรวมกลุ่มถูกนำเสนอด้วยวัตถุประสงค์ที่ว่าด้วย พื้นที่ของการอนุรักษ์และส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของชาวผู้ไท แต่ในขณะเดียวกัน พื้นที่การแสดงการอนุรักษ์วัฒนธรรมผู้ไทในงานเหยานานาชาติ ก็ได้แฝงเร้นซ่อนความหมายและวัตถุประสงค์ของการจัดงานในความหมายที่สองที่ว่าด้วย พื้นที่ของการช่วงชิงการเป็นผู้นำทางการเมืองในท้องถิ่นที่เชื่อมโยงและเกี่ยวพันกับชาติพันธุ์ชาวผู้ไทที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ทางการเมืองดังกล่าว

งานวันเหยานานาชาติจึงแสดงถึงความลึกซึ้งและความย้อยแย้ง ของปรากฏการณ์การรวมกลุ่มผู้คนชาวผู้
ไทข้ามรัฐชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นการซ้อนทับทางความหมายที่อยู่ในสองระดับ ซึ่งแตกต่างออกไปจากการนำเสนอของ
Alison Gilchrist and Paul Kyprianou ที่ได้กล่าวไว้ถึงวัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่มในแบบเฉพาะที่มีร่วมกัน

ความย้อนแย้งของชุมชนชาติพันธุ์หลัง “เฮเทโรกลอสเซีย”

จากที่กล่าวมาในบทความ บทความชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นถึงปัญหาของการทำความเข้าใจการรวมกลุ่ม
ชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติ ภายใต้การทำความเข้าใจการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติ ภายใต้วัตถุประสงค์ใดวัตถุประสงค์
หนึ่ง อย่างที่ Alison Gilchrist and Paul Kyprianou ได้กล่าวไว้ โดยบทความพยายามเสนอให้เห็นความย้อนแย้ง
ของความเข้าใจ ทั้งในเชิงของความหมาย การนิยามที่แตกต่าง และวัตถุประสงค์ที่แฝงเร้น ไม่ว่าจะเป็นความหมาย
ของการนิยามการกระทำที่แตกต่าง ในปรากฏการณ์ที่ผ้าป่าถูกตีความในฐานะการอนุรักษ์หรือการพัฒนา อันเกิดขึ้น
จากประสบการณ์ของผู้คนในแต่ละพื้นที่รัฐที่แตกต่างกัน หรือการนิยามและการนับรวมความเป็นเครือญาติ ที่เกิดขึ้น
จากเรื่องเล่าที่แตกต่างในแต่ละรัฐ ท่ามกลางประสบการณ์ทางชาติพันธุ์ที่แตกต่าง

ขณะเดียวกันความย้อนแย้งและความอิหลักอิเหลือของการรวมกลุ่มข้ามรัฐชาติ ก็ไม่ได้เกิดเพียงเฉพาะใน
บริบทของผู้คนที่เดินทางไปทำกิจกรรมข้ามแดนอย่างการ ท่องเที่ยว และการทอดผ้าป่าเท่านั้น เพราะแม้แต่ใน
บริบทของผู้คนที่กระทำร่วมกันในรัฐเดียวกัน ปรากฏการณ์การรวมกลุ่มผู้คนข้ามรัฐชาติ อย่างงานเหยานานาชาติ
ยังถูกจัดขึ้นภายใต้ความหมายที่มีสองระดับซ้อนทับกันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุประสงค์หน้าฉากที่ว่าด้วยการอนุรักษ์
และสืบสานประเพณีของชาติพันธุ์ชาวผู้ไท และวัตถุประสงค์หลังฉากที่ว่าด้วยการแสดงอำนาจนำในฐานะผู้นำทาง
การเมืองในท้องถิ่นทางชาติพันธุ์

ปรากฏการณ์และความซ้อนทับของความหมายของการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ข้ามรัฐชาติ ที่ไม่อาจทำความเข้าใจ
เข้าใจได้ด้วยวัตถุประสงค์หรือค่านิยมง่ายๆ จึงทำให้เห็นภาพของสถานการณ์การรวมกลุ่มข้ามชาติที่อยู่ในภาวะ
กลุ่มปรากฏการณ์ที่มีความอิหลักอิเหลือ อันเป็นผลมาจากประสบการณ์ของผู้คนที่แตกต่างและหลากหลายที่เข้า
มาร่วมกลุ่มทำกิจกรรม ซึ่งในสภาวะการณ์การรวมกลุ่มเช่นนี้เราคงไม่สามารถพูดถึงตัวปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใน
ฐานะที่เป็น Homoglossia อันเป็นด้านตรงข้ามของ Heteroglossia ได้ และเช่นเดียวกันในสภาวะการณ์ของความ
พยายามรวมกลุ่มผ่านกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้คนชาวผู้ไท ปรากฏการณ์ที่พบก็คงไม่สามารถนิยามและอธิบายได้ในฐานะ
ที่เป็นลักษณะของ Heteroglossia อีกต่อไป เพราะคำจำกัดความในสถานการณ์ที่การรวมกลุ่มของชาวผู้ไทข้ามรัฐ
ชาติที่ดีอาจเป็นไปได้เพียงวลีว่า “เป็นกระบวนการไปสู่การเป็นกลุ่มชุมชน” ที่แสดงถึงการไม่ไปทางใดทางหนึ่ง และ
เป็นพื้นที่ที่มีที่ว่างและยืดหยุ่นมากพอต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ของการรวมกลุ่มที่กำลังดำเนินกระบวนการอยู่ตอนนี้

บรรณานุกรม

- งานผู้ไทนานาชาติ. (2556).[ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://kalasin-pao.go.th>.
- จามะรี เชียงทอง. (2547). “การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และความรู้พื้นถิ่นในไทย เวียดนาม และลาว”
ใน ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (มปป.). การเมืองเรื่องอัตลักษณ์ใน สปป.ลาว: ข้อสังเกตเบื้องต้นจากทัศนะสตรีนิยม.
เอกสารอัดสำเนา. ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ นพดล ตั้งสกุล และวีระ อาโนลัก.(2552). เรือนพื้นถิ่นผู้ไทในประเทศลาว. ขอนแก่น :
ศูนย์วิจัยพหุลักษณะสังคมลุ่มน้ำโขง มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ธงชัย วินิจจะกุล. (2556). กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายของชาติ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คบไฟ.
- บังอร ปิยะพันธุ์. (2541). ลาวในกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย.
- ประสิทธิ์ ลีปรีชา. (2545). “เครือข่ายข้ามพรมแดนรัฐชาติ กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ม้ง”. ใน วารสาร
สังคมศาสตร์. ข้ามพรมแดน. คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า 167-186.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2550). “ความอิทธิพลของมนต์ชนชาติพันธุ์”. ใน วารสารสังคมศาสตร์
มานุษยวิทยา, อุซาคเนย์ และชาร์ลส์คายส์. คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. หน้า183-228.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2534). ความเชื่อเรื่องแถนในไทยดำ ศาสนาดั้งเดิมของคนไทย. เมืองโบราณ 17(3) หน้า 12-35.
- สุเทพ ไชยพันธุ์. (2556). ผู้ไทลูกแถน สานสัมพันธ์ เชื่อมพรมแดน อาเซียน... เป็นหนึ่งเดียว. กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2548). ชาติพันธุ์สัมพันธ์ : แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์ กลุ่ม
ชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- Anderson, Benedict.(1996). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of
Nationalism.London : Verso.
- Erik, Seidenfaden.(1943).The So and ThePhuthai.J.T.R.S. Vol XXXIV Pt. 2.pp.143-181
- Gilchrist, Alison and Kyprianou,Paul.(2011). Social networks, poverty and ethnicity.The Joseph
Rowntree Foundation (JRF).
- Keyes, Charles F. (1992).Who areLue Revisited? Ethnic Identity in Laos, Thailand, and China.
Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, The Center for
International Studise, Working Paper.
- Malkki, Liisa H. (1997) National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization
of National Identity among Scholars and Refugees. In: Akhil Gupta, James Ferguson
(eds) Culture, Power, Place. Explorations in Critical Anthropology. Durham, London:
Duke University Press, S. 52-74.

Transnational Relations of Lao Female Migrant Workers in Mukdahan Province

ความสัมพันธ์ข้ามแดนของแรงงานหญิงลาวในจังหวัดมุกดาหาร*

Wataneenada Jongkaew¹ and Patcharin Lapanun²

¹MA Student, Mekong Studies Program

²Lecturer, Department of Sociology and Anthropology

^{1,2}Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)

^{1,2}Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand

¹E-mail: princess_24wj@hotmail.com, ²E-mail: : lapanun@gmail.com

Abstract

This article focuses on the transnational relations of Lao female migrants working as maids, sales clerks, restaurant workers and babysitters in Mukdahan province. The concepts of agency and gender were employed as the framework of the study and the qualitative research method was used. The data were collected by interviews and participatory and non-participatory observation. The article aims to understand the ways in which these migrant workers have maintained relationships with their homeland and the reasons behind these connections. The results reveal various methods of navigating transnational relations including sending remittances, returning for visits, sending home goods like food and electric appliances, visiting of family members, and communication through mobile phone and internet. These transnational relations denote more than economic ties between migrants and their family members at home. They also signify the obligation of “dutiful daughters” gratifying their parents, the conformation of community belonging, the expression of success of those who migrated to work elsewhere, and the migrants’ family status. Although maintaining relationships with their homeland has caused burdens and anxiety for these female migrants, they do not neglect sustaining such ties.

Keywords: Transnational relations, Lao female migrant workers, transnational migration

---

* This article is part of a thesis titled: Adaptation, Negotiation and Transnational Relations of Lao Female Migrant Workers in Mukdahan Province which was granted by Center for Research on Plurality in the Mekong Region, Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University.

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาความสัมพันธ์ข้ามแดนของแรงงานหญิงลาวที่ทำงานแม่บ้าน งานขายของหน้าร้าน งานร้านอาหาร และเป็นพี่เลี้ยงเด็ก ในจังหวัดมุกดาหาร โดยใช้แนวคิด ลักษณะข้ามชาติ (Transnationalism) เป็นกรอบในการอธิบาย แลใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา การรวมข้อมูลใช้การสัมภาษณ์ การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อทำความเข้าใจวิธีการและเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการรักษาความสัมพันธ์กับผู้คนในถิ่นมาตุภูมิของแรงงานลาว ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า แรงงานหญิงลาวมีการรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิดในหลายรูปแบบ ทั้งการส่งเงินกลับบ้าน การกลับไปเยี่ยมบ้าน การส่งของฝากกลับบ้าน การให้สมาชิกครอบครัวมาเยี่ยม และการสื่อสารกับคนที่บ้านเกิดผ่านโทรศัพท์ และเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ความสัมพันธ์ข้ามแดนนี้มีความหมายมากกว่าความผูกพันทางเศรษฐกิจระหว่างแรงงานกับสมาชิกในครอบครัว แต่ยังรวมไปถึงการทำหน้าที่ของการเป็น “ลูกสาวที่ดี” ที่มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ การยืนยันการเป็นสมาชิกของชุมชน การแสดงถึงความสำเร็จของการจากบ้านไปทำงานต่างถิ่น และการแสดงถึงสถานะภาพของครอบครัวที่เปลี่ยนไป ดังนั้นแม้ว่าการรักษาความสัมพันธ์ข้ามแดน ในหลายกรณีเป็นการสร้างภาระและความอึดอัดแก่แรงงาน แต่ผู้หญิงเหล่านี้ก็ไม่ละเลยการอ้างความสัมพันธ์นี้ไว้

คำสำคัญ: การรักษาความสัมพันธ์ข้ามแดน, แรงงานหญิงลาว, การอพยพข้ามชาติ

บทนำ

ความร่วมมือของอนุภาคลุ่มน้ำโขง(Greater Mekong Sub-Regional Economic Corporation /GMS) ที่เริ่มขึ้น ใน ปี 2535 ส่งผลให้ระบบการผลิต การบริการ การท่องเที่ยว และการจัดการในด้านต่างๆ ของประเทศในอนุภาคลุ่มน้ำโขง มีการเชื่อมต่อสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น (โสภี อุ่นทะยา, 2556) ไทยในฐานะประเทศสมาชิก ให้ความสำคัญและสนับสนุนนโยบายดังกล่าว โดยมีมติผ่อนปรนให้แรงงานเพื่อนบ้าน 3 สัญชาติ พม่า ลาว กัมพูชา เข้ามาทำงานในประเทศไทย (ศิริพร ทองคณารักษ์, 2551) ผลของนโยบายดังกล่าว ประกอบกับการขยายตัวด้านการค้าและการลงทุนของมุกดาหารในฐานะเมืองเศรษฐกิจชายแดน ที่มีสะพานมิตรภาพแห่งชาติ 2 เชื่อมต่อไปยังเวียดนามและจีน ตามแนวเส้นทาง East West Economic Corridor ทำให้มุกดาหารเป็นประตูด้านตะวันออกสู่อินโดจีน เป็นเมืองเป้าหมายของการท่องเที่ยว และเป็นทางผ่านการขนส่งสินค้าสู่ลาวและประเทศในลุ่มน้ำโขง การขยายตัวของภาคเศรษฐกิจต่างๆ รวมทั้งการท่องเที่ยวและการขนส่ง เป็นอีกเงื่อนไขที่ทำให้มุกดาหารมีความต้องการแรงงานมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานในภาคบริการ ในขณะที่การอพยพออกจากท้องถิ่นของคนในพื้นที่เกิดขึ้นในอัตราสูง (กรมการปกครอง, 2559) เช่นกัน เงื่อนไขทั้งสองประการเปิดโอกาสให้แรงงานลาวอพยพเข้ามาทำงานในจังหวัดมุกดาหารมากขึ้นเรื่อยๆ ข้อมูลของสำนักงานจัดหางานจังหวัดมุกดาหาร (2553) พบว่า ในปี พ.ศ. 2551 มีจำนวนแรงงานลาวในจังหวัดมุกดาหารรวม 291 คน แยกเป็นชาย 102 คน หญิง 189 คน และในปี พ.ศ. 2553 มีจำนวนแรงงานลาวเพิ่มขึ้น มีจำนวน 1,059 คน แยกเป็นชาย 280 คน หญิง 779 คน แรงงานหญิงส่วนใหญ่ทำงานในภาคบริการ เช่น งานแม่บ้าน งานร้านอาหาร พนักงานโรงแรม พนักงานขาย

แรงจูงใจที่ทำให้แรงงานหญิงลาวเข้ามาทำงานในประเทศไทย มีทั้งเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ ซึ่งเงื่อนไขนี้ไม่ใช่เพียง ตัวเงินเท่านั้น แต่ยังเป็นการทำหน้าที่ของการเป็นลูกสาวที่ดีที่ต้องการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ด้วยการเลี้ยงดูท่าน รับผิดชอบค่าใช้จ่ายของครอบครัว นอกจากนี้ยังมีอีกหลายปัจจัยที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่น มีงานศึกษาที่สะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงระบบการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคการเกษตร ที่ปรับสู่ระบบที่มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ทำให้ผู้หญิงสูญเสียบทบาทและการมีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต รวมถึงระบบสังคมและครอบครัวแบบปิตาธิปไตย ที่ผู้ชายมีอำนาจเหนือผู้หญิง ผู้ชายมีอำนาจในครอบครัว ผู้หญิงตกอยู่ภายใต้การดูแลควบคุมของผู้ชาย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจจากบ้านไปทำงานต่างถิ่น เพื่อหลีกเลี่ยงหนีจากการควบคุมของครอบครัวปิตาธิปไตย ในขณะที่เดียวกันเพื่อสามารถสร้างรายได้ งานของ ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช (2552) ชี้ให้เห็นว่า แรงงานหญิงในหมู่บ้านชนบทของลาวอพยพออกนอกหมู่บ้านเพื่อไปหางานทำ เพราะต้องการหาเงินสนับสนุนครอบครัว ด้วยบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องรับผิดชอบกิจการในครัวเรือน ต้องดิ้นรนออกมาทำงาน เพื่อหาเงินจุนเจือคนในบ้าน นอกจากมิติทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับ การเป็นลูกกตัญญู ที่ต้องสนับสนุนครอบครัวแล้ว งานของ Marry Beth Mills (1999 อ่างในสุชาติ ทวีสิทธิ์, 2545) ชี้ให้เห็นว่า ความทันสมัย ที่ผู้คนได้รับจากสื่อ โดยเฉพาะสื่อโทรทัศน์ มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจย้ายถิ่นของแรงงานอีสานให้อพยพเข้ามาเพื่อหางานทำในกรุงเทพฯ เพื่อต้องการรับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ที่หาไม่ได้ในหมู่บ้านของตน เช่น ต้องการเดินเที่ยวห้าง ต้องการแต่งการ

แต่งกายด้วยเสื้อผ้าตามกระแสนิยม ใช้โทรศัพท์มือถือราคาแพง ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นตัวแทนของความทันสมัย ที่หญิงสาวในชนบทต่างปรารถนา งานศึกษาของไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2552) สะท้อนว่า ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลผลักดันให้แรงงานหญิงชาวลาวเข้ามาทำงานในประเทศไทย

แม้ว่าจะมีหลากหลายแรงจูงใจ แต่สิ่งหนึ่งที่แรงงานลาวส่วนใหญ่ปฏิบัติเหมือนกัน คือการรักษาความสัมพันธ์กับผู้คนที่บ้านเกิดโดยผ่านวิธีการต่างๆ เพื่อเป็นการสานสายใยความสัมพันธ์ และยังคงแสดงถึงความเป็นหนึ่งในสมาชิกของครอบครัวและชุมชน

แนวคิดและระเบียบวิธีศึกษา

บทความนี้เลือกใช้แนวคิดลักษณะข้ามชาติ (Transnationalism) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญ กับการอพยพของผู้คน หรือการย้ายถิ่นข้ามแดน ในขณะที่ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจการที่ผู้ย้ายถิ่นรักษาความสัมพันธ์กันถิ่นมาตุภูมิ Thomas Faist (โทมัส เฟรสต์) (อ้างใน จีรัฐภูมิ เสนาคำ, 2546) นักสังคมวิทยา ให้ความสนใจต่อความเข้มข้นของความสัมพันธ์ข้ามแดน เฟรสต์ เสนอว่า สายสัมพันธ์ที่มีความเข้มข้นต่ำไปจนถึงสายสัมพันธ์ที่มีความเข้มข้นสูง และปรากฏในรูปของสถาบันที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เฟรสต์ ได้ แบ่งพื้นที่สนามสังคมข้ามพรมแดนไว้ 3 ประเภท ได้แก่ 1. พื้นที่สังคมข้ามพรมแดนของเครือข่าย 2. พื้นที่สังคมแห่งการไหลเวียน 3. ชุมชนข้ามพรมแดน บทความนี้เลือกใช้ พื้นที่สนามสังคมข้ามพรมแดนประเภทที่ 1 คือ พื้นที่สังคมข้ามพรมแดนของเครือข่าย เป็นกรอบในการวิเคราะห์ เฟรสต์ อธิบายว่า สนามสังคมข้ามพรมแดนประเภทนี้ เกิดจากกลไกความสัมพันธ์ต่างตอบแทนกันและกัน (reciprocity) สายสัมพันธ์ดังกล่าว คือ สายสัมพันธ์ที่มั่นคง แน่นแฟ้นภายในครอบครัวและเครือข่ายข้ามพรมแดนบ้านเกิดกับประเทศที่รองรับการอพยพ สายสัมพันธ์ที่สัมพันธ์ในกรณีนี้ก็คือการส่งเงินกลับบ้านของผู้อพยพ นอกจากนี้ ยังมีการติดต่อสื่อสารกับครอบครัวที่บ้านเกิดในรูปแบบต่าง ได้แก่ การใช้โทรศัพท์และสื่ออินเทอร์เน็ต การกลับไปเยี่ยมบ้าน การให้คนที่บ้านเข้ามาหา ในงานศึกษานี้ให้ความสำคัญกับเครือข่าย กับการที่แรงงานรักษาความสัมพันธ์กับครอบครัวและญาติพี่น้องที่ประเทศลาว แต่อย่างไรก็ตามปัจจัยอื่นๆที่มีผลต่อการรักษาความสัมพันธ์ข้ามแดนเราก็ดูแลไม่ได้

Alejandro Portes (อเลฆานโดร ปอร์เตส) (1999 อ้างใน จีรัฐภูมิ เสนาคำ, 2546) นักสังคมวิทยา ด้านเศรษฐกิจ เป็นนักวิชาการอีกท่านหนึ่งที่สนใจความสัมพันธ์ข้ามชาติ ปอร์เตส เสนอให้จำแนกสนามสังคมข้ามพรมแดนออกเป็น 3 ประเภท คือ 1. สนามสังคมพรมแดนด้านเศรษฐกิจ 2. สังคมข้ามพรมแดนด้านการเมือง 3. สังคมข้ามพรมแดนด้านสังคม – วัฒนธรรม ในงานศึกษานี้เลือกใช้ กรอบคิดของ ปอร์เตส ในส่วนของของ สนามสังคมพรมแดนด้านเศรษฐกิจ และสังคมข้ามพรมแดนด้านสังคม – วัฒนธรรม โดย ปอร์เตส ได้กล่าวถึง สนามสังคมข้ามพรมแดนด้านเศรษฐกิจไว้ว่า เป็นสนามสังคมข้ามพรมแดนที่เกิดจาก กิจกรรมหรือสายสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจข้ามพรมแดนประเทศบ้านเกิดและประเทศพักพิงที่ดำเนินการโดยกลุ่มผู้อพยพหรือคนพลัดถิ่น และสนามสังคมข้ามพรมแดนด้านสังคม – วัฒนธรรม หมายถึง กิจกรรมหรือสายสัมพันธ์ที่กระทำหรือสร้างโดยกลุ่มผู้อพยพ

หรือคนพลัดถิ่น โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างหรือธำรงอัตลักษณ์แห่งชาติของประเทศบ้านเกิดในต่างแดน เช่น การจัดเทศกาลวันสำคัญประจำชาติในต่างแดน

ในบทความนี้ใช้แนวคิดลักษณะข้ามชาติตามการศึกษาของ เฟรสต์ และ ปอร์เตส เป็นกรอบช่วยในการวิเคราะห์ การรักษาความสัมพันธ์ข้ามแดนของแรงงานหญิงลาว โดยให้ความสำคัญกับการที่แรงงานรักษาสายสัมพันธ์กับคนในครอบครัวและญาติพี่น้องที่บ้านเกิด ด้วยวิธีการต่างๆ และวิเคราะห์ ความสำคัญ และความหมายของการรักษาความสัมพันธ์ข้ามชาติ ที่มีต่อแรงงาน ครอบครัว และ ชุมชนบ้านเกิด

การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีการรวบรวมข้อมูลโดยสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูล ประกอบด้วย แรงงานหญิงลาวรวม 20 คน ได้แก่ แรงงานหญิงลาวที่มาทำงานเกี่ยวกับงานแม่บ้าน จำนวน 5 คน งานร้านอาหาร 5 คน งานขายของหน้าร้าน 5 คน พี่เลี้ยงเด็ก 5 คน นอกจากนี้มีคณนายจ้าง 5 คน ชาวบ้านในพื้นที่ศึกษา 10 คน เจ้าหน้าที่ของนายงานรัฐ เช่น เจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมือง เจ้าหน้าที่จัดหางานจังหวัดมุกดาหาร ตำรวจในพื้นที่เขตเทศบาลเมืองมุกดาหาร รวม 6 คน โดยศึกษาในพื้นที่ เขตเทศบาล อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร

แรงงานหญิงลาวในพื้นที่เทศบาลเมืองมุกดาหาร

เทศบาลมุกดาหาร นับว่าเป็นศูนย์กลางของจังหวัดมุกดาหาร มีการปกครองโดยแบ่งเป็นชุมชน มีลักษณะเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท แบ่งออกเป็น 30 ชุมชน มีพื้นที่ทั้งสิ้น 35.55 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 22,218.75 ไร่ เทศบาลเมืองมุกดาหารมีพื้นที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขงซึ่งเป็นเส้นกั้นพรมแดนระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองที่อยู่ตรงข้ามคือโกสอนพมวิหาน แขวงสะหวันนะเขต เทศบาลมุกดาหารเป็นศูนย์กลางการค้า บริการ การคมนาคมขนส่ง และการท่องเที่ยว การคมนาคมที่สะดวกทั้งในตัวเมืองมุกดาหารและการเดินทางไปยัง สปป.ลาว มีจุดผ่านแดนถาวรอยู่ทั้งสองฝั่ง การข้ามแดนใช้เรือข้ามฟาก หรือสะพานมิตรภาพไทยลาว แห่งที่ 2 ย่านการค้าที่สำคัญในเขตเทศบาล ได้แก่ ตลาดอินโดจีน ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงที่เป็นแหล่งรวมของสินค้า เครื่องใช้ทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งสินค้าพื้นเมือง จำหน่ายทั้งปลีกและส่ง ตลาดแห่งนี้เป็นเสน่ห์และสัญลักษณ์ของชายแดน มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมและซื้อสินค้า รวมถึงมีพ่อค้าแม่ค้าคนกลางมารับสินค้าเพื่อไปจำหน่ายต่อ และยังมีตลาดเทศบาล 1 ตลาดเทศบาล 2 ตลาดพรเพชร และตลาดราตรี นอกจากนี้ในเขตเทศบาลยังมีสถานประกอบการเพิ่มขึ้นกว่าปีที่ผ่านมา ข้อมูลจากสำนักพัฒนาธุรกิจการค้าจังหวัดมุกดาหาร (2559) พบว่า มีจำนวนสถานประกอบการต่างๆในเขตเทศบาลมุกดาหาร ดังนี้ ที่พักและร้านอาหาร 20 แห่ง มีร้านขายปลีกขายส่งรวม 310 ร้าน มีสถานบริการด้านสุขภาพและความงามกว่า 18 แห่ง การเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งด้านภาคการค้า การลงทุน การบริการ การท่องเที่ยว ทำให้เกิดการขยายตัวของตลาดแรงงาน ในขณะที่คนท้องถิ่นที่จากบ้านเกิดไปแสวงหาโอกาสในชีวิตที่ดีกว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นประกอบกับที่ตั้งซึ่งเป็นเมืองชายแดนที่ติดต่อกับ สปป.ลาว เอื้อให้แรงงาน เข้ามาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจและทำงานในเขตเทศบาลมุกดาหาร

การเติบโตทางเศรษฐกิจของเทศบาลมุกดาหารตั้งที่กล่าวข้างต้น ทำให้เกิดความต้องการแรงงานภาคบริการ ในลักษณะงานแม่บ้าน พี่เลี้ยงเด็ก คนขายของหน้าร้าน งานร้านอาหาร ซึ่งงานในลักษณะนี้จะมีชั่วโมงในการทำงานค่อนข้างยาวนาน มากกว่างานประเภทอื่นที่ใช้เวลาในการทำงานวันละ 8 ชั่วโมง เช่น งานแม่บ้าน เป็นงานที่ผู้ทำจะต้องเริ่มงานตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งเข้านอน เริ่มจากการเตรียมอาหารเช้า จนกระทั่งดูแลความเรียบร้อย ปิดไฟ ปิดประตูบ้านในตอนค่ำ รวมถึงการเป็นพี่เลี้ยงเด็ก ที่จะต้องดูแลน้องตลอดเวลา ตั้งแต่ น้องลืมตาขึ้นในตอนเช้า จนกระทั่งเข้าสู่ช่วงนิทรายามราตรี เช่นเดียวกับการขายของหน้าร้าน โดยเริ่มตั้งแต่การเปิดร้านในตอนเช้าตรู่ และการปิดร้านในตอนหัวค่ำ ดังนั้นนายจ้างจึงต้องการแรงงานที่สามารถทำงานได้มากกว่า 8 ชั่วโมงต่อวัน รวมถึงต้องการแรงงานที่สามารถพักอยู่กับนายจ้าง และทานอาหารกับนายจ้าง งานลักษณะนี้ ส่วนใหญ่จะได้รับค่าตอบแทน ระหว่าง 5,000 – 9,000 บาท ต่อเดือน ขึ้นอยู่กับอายุของแรงงานและประสบการณ์ในการทำงาน สำหรับงานแม่บ้าน งานพี่เลี้ยงเด็ก โดยส่วนใหญ่จะไม่มีวันหยุด แต่ในตอนเย็นหลังจากที่ทำงานบ้านเสร็จแล้วหรือช่วงเวลาที่พ่อแม่ของน้องอยู่บ้านแรงงานสามารถขออนุญาตเพื่อออกไปข้างนอกได้ สำหรับงานขายของหน้าร้านและร้านอาหาร จะได้หยุดต่อเมื่อที่ร้านมีวันหยุด หรือในกรณีที่ร้านมีลูกจ้างหลายคนก็จะสลับกันหยุดอาทิตย์ละหนึ่งวัน ส่วนถ้าร้านไหนไม่มีวันหยุดหรือลูกจ้างไม่มากพอ ก็จะได้ไม่หยุด แต่สามารถไปไหนมาไหนได้หลังร้านปิด (ในกรณีที่ลูกจ้างอาศัยอยู่บ้านเดียวกับนายจ้าง) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วคนไทยไม่นิยมทำงานลักษณะนี้ เพราะใช้ชั่วโมงในการทำงานที่ค่อนข้างยาวนาน แรงงานหญิงลาวซึ่งยินดีทำงานนี้จึงเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงานในจังหวัดมุกดาหาร

แรงงานหญิงลาวลาวส่วนใหญ่ที่ทำงานในจังหวัดมุกดาหาร มาจากหมู่บ้านต่างๆในแขวงสะหวันนะเขต ซึ่งอยู่ตรงข้าม การเข้ามาทำงานอาศัยเครือข่าย การชักชวนของญาติพี่น้อง เพื่อน และคนในหมู่บ้าน หรือนายหน้า แรงงานมีทั้งกลุ่มที่ถูกกฎหมาย กึ่งถูกกฎหมาย และไม่ถูกกฎหมาย แรงงานถูกกฎหมาย คือ แรงงานที่มีหนังสือเดินทางในการข้ามแดนและมีใบอนุญาตในการทำงาน สำหรับแรงงานกึ่งถูกกฎหมายคือแรงงานที่มีหนังสือเดินทางแต่ไม่มีใบอนุญาตในการทำงาน แรงงานผิดกฎหมาย คือแรงงานที่ไม่มีหนังสือเดินทางและไม่มีใบอนุญาตในการทำงาน สำหรับแรงงานที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้ ส่วนใหญ่แล้วเป็นแรงงานกึ่งถูกกฎหมายและแรงงานผิดกฎหมาย

การเดินทางในการข้ามแดน ต้องใช้เอกสารข้ามแดนประเภทใดประเภทหนึ่ง ดังนี้ เอกสารข้ามแดน (border pass) วีซ่านักท่องเที่ยว (tourist visa) ใบอนุญาตให้ทำงาน (work permit) โดยข้ามที่ด่านผ่านแดนถาวร ทั้งทางรถยนต์และเรือข้ามฟาก ต้องข้ามตามกำหนดเวลา ต้องมีหลักฐานเอกสาร และเสียค่าธรรมเนียมในการข้ามแดน รวมทั้งมีการตรวจอย่างละเอียด แต่มีชาวลาวจำนวนมากที่เข้ามาทำงานโดยไม่มีเอกสารทั้ง 3 ประเภท เข้ามาโดยช่องทางธรรมชาติ หรือด่านประเพณี บางครั้งเรียกว่า จุดรวมเรือ จุดจอดเรือ หรือจุดผ่อนปรน เป็นช่องทางที่แรงงานใช้ลักลอบเข้ามาทำงานอย่างผิดกฎหมาย

อย่างไรก็ตาม แรงงานมักจะมีกลยุทธ์ในการการข้ามแดน รวมถึงวิธีการปรับตัวเมื่อทำงานอยู่ที่ประเทศไทยที่หลากหลาย แต่สิ่งหนึ่งที่แรงงานทำคล้ายกัน คือการเชื่อมความสัมพันธ์กับผู้คนที่บ้านเกิด

การรักษาความสัมพันธ์ข้ามแดน

การรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิดของแรงงานหญิงลาวที่ทำงานในเทศบาลมุกดาหารเกิดขึ้นหลายลักษณะหลากหลายวิธีการและช่องทาง ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมีความเชื่อมโยงกับบริบททางสังคม และมีความหมายทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ

1. การส่งเงินกลับบ้าน : การเป็น “ลูกกตัญญู”

การศึกษาการอพยพแรงงานมักถูกมองเชื่อมโยงกับการพัฒนา มุมมองนี้ให้ความสำคัญกับเงินที่แรงงานส่งกลับให้ครอบครัวที่บ้านเกิด (Glytsos 2002; King et al. 2006) ในหลายๆ กรณีเงินที่แรงงานส่งกลับมีความสำคัญต่อความอยู่รอดของครอบครัว เป็นทุนการศึกษาสำหรับสมาชิกครอบครัว บางกรณีเงินส่งกลับบ้านจากลูกสาวที่ทำงานอยู่ต่างแดน ทำให้ครอบครัวสามารถซื้อที่ดิน สร้าง/ปรับปรุงบ้าน จัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตและของใช้ในบ้าน เพอร์นิเจอร์ต่าง ซึ่งสิ่งของเหล่านี้นอกจากจะแสดงถึงความสำเร็จของลูกสาวที่ทำงานอยู่ต่างแดนแล้ว ยังเป็นเครื่องบ่งชี้หน้าตา และสถานะทางสังคมของครอบครัวอีกด้วย (Mills 1999) ประสบการณ์พี่แก้ว ลูกสาวคนโตของบ้าน ผ่านการใช้ชีวิตที่ประเทศไทยมากกว่า 24 ปี สะท้อนให้เห็นว่าเงินส่งกลับบ้านมีความสำคัญต่อครอบครัวอย่างไร พี่แก้วจากบ้านมาทำงานที่มุกดาหารครั้งแรกเมื่ออายุ 12 ปี โดยการช่วยเหลือของลุง พี่แก้วถ่ายทอดประสบการณ์ให้ฟังว่า

“ตอนนั้น (อยู่ลาว) พี่ตัวมอมๆ แห้งๆดำ มีหน้าที่ทำกับข้าว หาของตามป่ามาทำกิน ทำงานบ้าน เลี้ยงน้องช่วยพ่อแม่ทำงานในไร่ในนา พ่อกับแม่ออกไปทำงานหนักมาก ทั้งรับจ้างทั่วไป ทั้งทำนา แต่ก็ไม่พอกินพอใช้ พี่มีน้องหลายคน พี่เลยคิดว่าถ้าพี่มาทำงานที่ไทย พ่อกับแม่จะสบายกว่านี้ น้องๆของพี่ก็ได้เรียนพอมาทำงานที่ไทย พี่ก็ตั้งใจเก็บเงิน ตัวพี่เองจะกินอะไรหรือจะซื้ออะไรก็คิดแล้วคิดอีก กลัวเปลืองเงิน บางครั้งเหนื่อยมาก ถึงกับนั่งร้องไห้หะ แต่ก็อยากให้พ่อแม่พี่น้องสบาย พี่ส่งเงินให้แม่ทุกเดือนเลย มีแทบจะนับครั้งได้ที่บางเดือนไม่ได้ส่งเงินให้แม่ เงินที่ส่งไปแม่ก็เอาไปซื้ออยู่ซื้อกิน เป็นค่าใช้จ่ายให้น้องๆเรียนหนังสือ และแม่ก็ทำบ้านใหม่ สร้างห้องน้ำ ห้องครัว ซื้อของใช้ในบ้าน ซื้อที่ดินเพิ่ม ตอนนั้นแม่ก็สบายแล้ว ไม่ต้องไปหารับจ้างเขา แล้วก็ซื้อรถไถ ซื้อรถมอเตอร์ไซค์ให้พ่อ พ่อแม่อยากกินอะไรก็ซื้อกินไม่ต้องอดๆอยากๆ น้องๆก็ได้เรียนหนังสือกัน” (พี่แก้ว (ชื่อสมมติ), 2557: สัมภาษณ์)

ประสบการณ์ของพี่แก้วสะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ของการเป็นลูกสาว ที่รับรู้สภาพความเป็นอยู่ สภาพทางเศรษฐกิจ รวมถึงปัญหาต่างๆของครอบครัว (เนตรดา เถาถวิล, 2549) เมื่อมาทำงานที่ไทยก็ตั้งใจเก็บเงินส่งให้ครอบครัว แม้ว่าบางครั้งตัวเองจะเผชิญกับความรู้สึกอึดอัดใจ แต่ก็มีความปลอดภัยที่จะช่วยเหลือให้ครอบครัวได้กินอิ่ม ได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้มีบ้านหลังใหม่ มีเครื่องอำนวยความสะดวกในบ้าน รวมถึงน้องๆได้รับการศึกษา นอกจากนี้หญิงลาวบางคนยังยอมที่จะเสียสละความตั้งใจส่วนตัวเพื่อให้พ่อแม่และครอบครัวก่อนตนเอง ดังประสบการณ์ของมด

มดเป็นลูกคนที่ 7 ในบรรดาพี่น้องทั้งหมด 8 คน พี่ๆของมดส่วนใหญ่มาทำงานที่มุกดาหาร ส่งเงินให้ครอบครัวใช้จ่าย รวมถึงให้มดได้เรียนหนังสือ แต่มดต้องการมีประสบการณ์และใช้ชีวิตในเมืองไทย มดมองว่าเมืองไทยมีความทันสมัย (กว่าลาว) มดมีความปรารถนาอยากเสริมความงาม มดเล่าว่า

“หนูมาไทยเพราะเห็นเพื่อนเขามาแล้วเขาเล่าว่าสนุกมาก ได้เที่ยว ได้เดินห้าง แล้วเพื่อนเขาบอกว่ากำลังจะเก็บเงินเสริมจมูก หนูเห็นดารายไทยในโทรทัศน์เขาจมูกสวย หนูก็อยากทำ เลยตั้งใจว่ามาทำงานเก็บเงินจะได้ไปเสริมจมูก หนูไม่ค่อยได้ส่งเงินกลับบ้านหรอก เพราะพี่ๆของหนูเขาส่งกันทุกเดือนแล้ว หนูก็จะให้เงินแม่ช่วงเทศกาล หรือบางครั้งแม่อยากได้อะไรพิเศษแล้วเขาไม่กล้าขอพี่ เขาก็จะบอกหนู อย่างเดือนที่แล้วแม่อยากชุดสวย¹ หนูก็เอาเงินที่เก็บไว้จะไปทำจมูก เอาให้แม่ หรือบางครั้งเห็นแม่คนอื่นมีอะไรก็อยากให้แม่ตัวเองมี อย่างสงกรานต์ปีที่แล้วป้าข้างบ้านเขาใส่ทองลูกสาวเขาซื้อไปให้ หนูหันมามองคอแม่ตัวเอง ทำไมแม่ไม่มีแบบเขา หนูก็เลยเอาเงินที่เก็บไว้ว่าจะเอาไปเกี่ยวกับเพื่อน ไปซื้อเสื้อผ้า มาซื้อทองให้แม่ และตอนนี้พ่ออยากได้รถยนต์เห็นคนแถวบ้านมีพ่อก็อยากมีด้วย หนูกับพี่ๆก็เลยจะช่วยกันเก็บเงินซื้อรถให้พ่อ”

เมื่อถามว่าแล้วเมื่อไรจะได้เสริมจมูก มดหัวเราะ แล้วบอกว่า “ไม่เป็นไรพี่ ให้พ่อกับแม่ก่อน เดี่ยวถึงเวลาก็ได้เองละ” (มด (ชื่อสมมติ), 2557: สัมภาษณ์) แม้ว่าความฝันและความตั้งใจของมดคือการเก็บเงินเพื่อเสริมความงามเพื่อท่องเที่ยวและได้แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าตามกระแสนิยม แต่ก็เลือกที่จะทำเพื่อพ่อแม่ก่อนความต้องการของตนเองเสมอ ซึ่งสะท้อนถึงความกตัญญูที่ครอบครัวและสังคมปลูกฝังไว้ในหัวใจของการเป็นลูกสาว

การส่งเงินกลับบ้านเป็นรูปแบบหนึ่งในการรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิด ซึ่งเงินที่ส่งกลับบ้านนี้จะช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว แม้ว่าบางครั้งจะต้องเสียสละกับความต้องการส่วนตัว ต้องเหนื่อยและเผชิญความอึดอัดใจในการแบกรับภาระ แม้ต้องอดทนและประหยัดมากขึ้นเพื่อช่วยให้ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี ความรู้สึกเหล่านี้เป็นประสบการณ์ของแรงงานหญิงลาว แต่ก็ยินดีทำเพื่อคนในครอบครัว ในการศึกษาแรงงานหญิงลาวที่ทำงานในร้านคาราโอเกะ ของวรรณพร ปันทะเลิศ (2556) สะท้อนว่าแรงงานเหล่านี้ ต้องทำงานเพื่อส่งเงินให้ครอบครัวโดยที่ไม่สามารถบอกให้คนในครอบครัวและคนในชุมชนทราบได้ว่าตนเองมีอาชีพอะไร เพราะต้องการให้คนในครอบครัวสบายใจและมีความรู้สึกที่ดี ภาคภูมิใจ รวมถึงต้องการที่จะหาเงินเพื่อช่วยเหลือครอบครัว เพื่อให้คนในบ้านได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี การส่งเงินกลับบ้านไม่ใช่เพียงการช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัวเท่านั้น แต่ยังเป็นการยกระดับฐานะทางสังคมของคนในครอบครัวให้มีฐานะทางสังคมทัดเทียมกับเพื่อนบ้านในชุมชนด้วย การทำหน้าที่ของการเป็น “ลูกสาวที่ดี” ด้วยการตอบแทนบุญคุณพ่อแม่ แม้ว่าจะต้องเสียสละความต้องการและความสุขส่วนตัวแต่แรงงานก็ยินดีที่จะทำ

2. การกลับไปเยี่ยมบ้าน : ความสำเร็จ และการเป็นสมาชิกชุมชน

¹ ชุดบอบาต เพื่อนำมาใช้

การกลับไปเยี่ยมบ้านเป็นการแสดงตัวว่าแรงงานหญิงลาวยังเป็นหนึ่งในสมาชิกของ ครอบครัวและชุมชน ในอดีตการที่ผู้หญิงต้องออกนอกบ้านไปอาศัยอยู่ที่อื่น ถือว่าเป็นการแหวกขนบและประเพณีของสังคม เพราะลูกสาวถูกปลูกฝังให้อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน แต่เมื่อบริบททางสังคมและสภาพแวดล้อมเปลี่ยนไปทำให้ผู้หญิงต้องอพยพย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่า แต่ขณะเดียวกันยังกลับไปเยี่ยมบ้านเพื่อบ่งบอกว่า ตนเองยังเป็นสมาชิกของครอบครัวและชุมชน นอกจากนี้ การกลับมาเยี่ยมบ้านยังเป็นการแสดงความกตัญญูและสำนึกรักภุมิลาเนาของตนอีกด้วย (ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช, 2552)

โดยส่วนใหญ่แล้วช่วงเวลาที่แรงงานหญิงลาวกลับไปเยี่ยมบ้านมักเป็นช่วงเวลาที่กลับไปต่ออายุบัตรข้ามแดนซึ่งต้องต่อทุกเดือน แต่เป็นการไปเยี่ยมในระยะเวลาสั้นๆ อาจจะแค่พบหน้า เอาเงินไปให้ การกลับบ้านในช่วงของเทศกาล หรืองานประเพณีที่สำคัญของประเทศลาว เช่น เทศกาลสงกรานต์ งานบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา หรืองานพิธีกรรมต่างๆของครอบครัว เช่น งานแต่งงาน งานบวช จะมีช่วงเวลายาวนานขึ้น และใช้เวลาในการเตรียมตัวหลายๆเดือนเพื่อเก็บออมเงินจำนวนหนึ่งไว้ไปใช้จ่ายที่บ้านเกิด รวมทั้ง ซื้อเครื่องใช้ เช่น เครื่องใช้ไฟฟ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “ความทันสมัย” เพื่อให้คนที่บ้านเกิดได้ใช้ ประสพการณ์ของ เล็ก ที่นานๆที่จะกลับไปเยี่ยมบ้าน ทำให้เห็นถึงการเตรียมตัว และค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในการกลับบ้าน

“สงกรานต์นี้หนูว่าจะกลับไปเยี่ยมบ้าน ก็ว่าจะซื้อเสื้อผ้าใหม่ ไปบ้านต้องแต่งตัวสวยๆ กลับไปก็ใช้เงินเยอะเลย ค่าเดินทาง ค่าของซื้อฝาก ส่วนมากจะซื้อพวกเครื่องไฟฟ้า และก็ซื้อพวกของกิน ต้องเตรียมเงินไปใช้จ่าย และให้ญาติๆหลานๆ เขาเห็นหนูมาจากไทยเนาะ เขาก็ต้องคิดอยู่แล้วว่าหนูมีเงิน หนูกลับบ้านที่ไรหนูก็ต้องให้ทุกที แล้วยังกลับช่วงเทศกาล มีงานบุญก็ต้องช่วยงานบุญ หลายบาทอยู่นะ กลับบ้านที่หนึ่งก็ต้องมีเงิน 20,000 -30,000 บาท” (เล็ก (ชื่อสมมติ),2557:สัมภาษณ์)

การกลับไปเยี่ยมบ้านนอกจากจะเป็นการรักษาความสัมพันธ์กับครอบครัวแล้ว ยังเป็นการสะท้อนความสำเร็จของแรงงานที่จากบ้านเกิดไปทำงานในต่างแดน ดังนั้น เมื่อกลับบ้าน จะต้องมีความภาคภูมิใจที่ดี มีการแต่งกายที่ดี มีเงินทองที่จะช่วยเหลือครอบครัวและสังคมได้ เมื่อแรงงานหญิงลาวกลับบ้านจะต้องแต่งตัวตามกระแสแฟชั่น และใช้โทรศัพท์ที่ทันสมัย สิ่งเหล่านี้เปรียบเสมือนเครื่องประดับที่ช่วยให้ได้รับการยอมรับและมีหน้าตาทางสังคม ดังงานศึกษาของไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2552) ที่พบว่าเมื่อแรงงานกลับไปเยี่ยมบ้าน ก็จะใส่กางเกงยีน ห้อยพระเครื่ององค์โตๆ (แรงงานชาย) ถือโทรศัพท์มือถือที่ทันสมัยและราคาแพง เพราะสิ่งเหล่านี้บ่งบอกถึงความสำเร็จ และความทันสมัยจากประเทศไทย คนในหมู่บ้านก็จะรู้สึกตื่นเต้นและนิยมชมชื่น นอกจากการให้การสนับสนุนส่งเสริมชุมชนด้วยการนำเงินมาช่วยงานบุญ ถือได้ว่าเป็นโอกาสที่แรงงานหญิงลาวได้ตอบแทนครอบครัวและสังคมบ้านเกิด ดังงานศึกษาของรัตนา โตสกุล (2552) ที่พบว่าผู้ลี้ภัยชาวลาวที่ไปอยู่อเมริการักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิดด้วยการกลับไปเยี่ยมบ้านและนำเงินส่วนตัวรวมถึงเงินที่รวบรวมจากเพื่อนๆที่อยู่ต่างแดนด้วยกันมาทำบุญที่บ้านเกิด ถือว่าเป็นการสนับสนุนชุมชนในการก่อสร้างวัดและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ซึ่งสร้างความสำนึกคุณและความภูมิใจให้กับตนในฐานะที่เป็นหนึ่งในสมาชิกของชุมชน

การกลับไปเยี่ยมบ้านเป็นช่วงเวลาที่คนไกลบ้านต่างกลัวหาที่จะได้อยู่พร้อมหน้ากันกับคนในครอบครัว เป็นช่วงเวลาแห่งความสุขและอึดอ้อมใจ นอกจากนี้การกลับไปเยี่ยมบ้านยังเป็นส่วนหนึ่งในการตอบแทนบุญคุณครอบครัวและสังคม และการแสดงออกของการเป็นสมาชิกชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็มีความรู้สึกวิตกกังวล ความรู้สึกที่มีความกดดันที่ต้องเตรียมตัวเก็บออมเงินเป็นเวลาหลายเดือน เพื่อจะได้มีเงินมากพอในการกลับไปใช้จ่ายที่บ้านรวมถึงการซื้อของฝาก ดังนั้นการรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิดไม่ได้ราบรื่นเสมอไป เพราะต้องแบกรับความคาดหวังและความรับผิดชอบ ในฐานะของการเป็นลูกสาวของครอบครัว และการเป็นผู้ย้ายถิ่นที่ประสบผลสำเร็จไปตอบแทนชุมชน

3. ฝากของกลับบ้าน : ความผูกพัน ความห่วงใย จากผู้อยู่ไกลบ้าน

ของฝากจากลูกสาวที่จากบ้านไปทำงานต่างแดน ไม่ได้ถูกมองในแง่ประโยชน์ใช้สอยเท่านั้น สิ่งของเหล่านี้แสดงออกถึงความห่วงใยและความผูกพันของผู้อยู่ต่างแดนกับสมาชิกครอบครัวที่บ้านเกิด ของฝากไม่ว่าจะเป็นอาหาร สิ่งของเพื่อการอุปโภค เครื่องใช้ไฟฟ้า เงิน จึงมีความสำคัญไม่เฉพาะในแง่การบริโภค และเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังสะท้อนถึงสายใยทางใจและความสัมพันธ์ของแรงงานกับครอบครัวที่บ้านเกิด การรักษาความสัมพันธ์ลักษณะนี้สร้างภาระและแรงกดดันให้กับแรงงานน้อยกว่าการกลับไปเยี่ยมบ้าน ที่ต้องมีค่าใช้จ่ายสูง แรงงานบางส่วนจึงเล่าว่า การฝากของกลับบ้าน เป็นกิจวัตรที่ทำเป็นประจำ ดังประสบการณ์ของคำแพง ที่ฝากยาและอาหารไปให้แม่ทุกเดือน

“แม่หนูป่วยเป็นโรคหอบหืด แต่ไม่ชอบไปหาหมอเพราะกลัวลูกจะเสียเงินมาก หนูก็เลยต้องซื้อยาแผนปัจจุบันที่ไทยฝากไปให้ บางครั้งก็จะซื้อ เครื่องใช้ไฟฟ้า หม้อข้าว วิทยุ กาน้ำร้อน ของกิน หมูแห้ง เนื้อแห้ง ฝากไปกับคนในหมู่บ้านนั้นแหละ เขาเป็นนายหน้าติดต่อคนมาทำงานที่ไทย แต่ถ้าบางเดือนป่าหนูกลับบ้าน หนูก็ฝากป่ากลับไป เวลาฝากไปแม่ก็ดีใจ แม่ก็จะเล่าให้เพื่อนบ้านฟังว่าลูกฝากของมาให้” (คำแพง (ชื่อสมมติ), 2557: สัมภาษณ์)

การส่งของฝากกลับบ้านทำได้หลายวิธี บางคนฝากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องหรือคนที่คุ้นเคย และให้เงินเป็นค่าตอบแทน บางคนส่งผ่านนายหน้ารับหิ้วของจากไทยกลับไปให้คนในหมู่บ้าน โดยเขาจะคิดราคาต่อชิ้นขึ้นอยู่กับขนาดและน้ำหนักของที่ฝากไป การได้รับของฝากจากเมืองไทยการสร้าง ความภาคภูมิใจให้กับพ่อแม่ ในขณะเดียวกันของใช้และอาหารที่นำมาจากไทยยังเป็นสิ่งที่บ่งบอกสถานะทางสังคมด้วย

4. การให้สมาชิกในครอบครัวมาเยี่ยมที่ประเทศไทย

มุกดาหารกับบ้านเกิดของแรงงานอยู่ไม่ไกลกัน อีกทั้งการเดินทางค่อนข้างสะดวก ทำให้สมาชิกครอบครัวสามารถมาเยี่ยมลูกหลานที่ทำงานในไทยได้โดยไม่ลำบาก ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไม่สูง การมาเยี่ยมทำให้พ่อแม่คลายความห่วงกังวล เนื่องจากได้เห็นการทำงานและการอยู่อาศัยของลูกหลานตนเอง นอกจากนี้การมาเยี่ยมยังเป็นโอกาสในการมาจับจ่ายสิ่งของเพื่อนำกลับไปใช้ หรือนำไปขายที่บ้านเกิด ในส่วนของแรงงานการที่คนในครอบครัวครัวข้ามมาเยี่ยม เป็นการรักษาความสัมพันธ์ไม่ให้เกิดห่างเหิน ซึ่งหากเปรียบเทียบกับการกลับไปเยี่ยมบ้าน การให้คนที่บ้านมาหา มีต้นทุนที่ต่ำกว่า นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโอกาสให้คนในครอบครัวได้มีประสบการณ์ใหม่ๆ ในการเดินทางมาประเทศไทย รวมถึงสร้างกำลังใจ ไม่ทำให้รู้สึกเหงา หรือห่างไกลจากพ่อแม่ และพี่น้อง คำบอก

เล่าของพี่แก้วซึ่งแต่งงานกับชายไทย มีลูก 3 คน และมีน้องซึ่งทำงานอยู่ที่มุกดาหารอีก 2 คน ทำให้เห็นว่าการมาเยี่ยมของแม่เป็นช่วงเวลาที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวได้อยู่ร่วมกัน สำหรับพี่แก้ว ภาระการดูแลลูกเป็นข้อจำกัดทำให้ไม่สามารถกลับบ้านเกิดได้เป็นเวลานานปี

“3-4 เดือน แม่มาหาพี่ครั้งหนึ่ง พี่ไม่ค่อยได้กลับบ้าน ยู่อยู่กับลูกกับการทำมาหากิน แม่พี่อยากมาหา จะได้มาเยี่ยมหลานด้วย ช่วงที่พี่ท้องแม่มาเกือบทุกเดือน เอายาสมุนไพร เอาผัก เอาปลามาให้ พอคลอดก็มาช่วยเลี้ยงลูก บางทีแม่ก็มารับของไปขายด้วย ชื่อของกิน ผลไม้ เนื้อแห้ง จากไทยไปขายที่ตลาดในหมู่บ้าน แต่เวลาแม่มาหาพี่ก็ไม่ได้มาเยี่ยมพี่คนเดียวหรอก มาหาน้องๆพี่ด้วย น้องพี่ทำงานอยู่ในมุก 2 คน เวลาแม่มา น้องๆก็จะพากันมานอนบ้านพี่ มาทำกับข้าวกินกัน ไม่ได้กลับบ้านแต่ก็ได้เจอหน้าแม่ได้อยู่ร่วมกับกับพี่กับน้อง เวลาแม่พี่มาเยี่ยม น้องคนเล็กก็จะตามมา น้องมันชอบมา มันอยากมาเที่ยว มาไทยที่โรมันก็ตื่นตื่นทุกที ชอบให้ซื้อของให้ และให้พาไปเที่ยว” (พี่แก้ว (ชื่อสมมติ),2557: สัมภาษณ์)

การที่จะให้พ่อแม่มาเยี่ยมนี้ ในกรณีที่ไม่ได้อยู่ร่วมกับนายจ้าง อยู่เช่าบ้านส่วนตัวหรือบ้านพักที่นายจ้างจัดไว้ให้ พ่อแม่จึงสามารถมาพักด้วยได้ เช่นกรณีของพี่แก้วที่มีบ้านส่วนตัว ญาติพี่น้องมาเยี่ยมจึงสามารถมาพักได้ แต่ในกรณีที่แรงงานพักบ้านหลังเดียวกับกับนายจ้าง พ่อแม่มาเยี่ยมได้ มักไม่ค้างคืน เอาของมาฝาก พูดคุยในเวลาสั้นๆ แล้วเดินทางกลับ อย่างไรก็ตาม การศึกษาผู้หญิงลาวที่ทำงานในร้าน คาราโอเกะ และงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจขายบริการทางเพศ สะท้อนว่าผู้หญิงเหล่านี้ไม่ต้องการให้พ่อแม่ และสมาชิกในครอบครัวมาเยี่ยม ด้วยตระหนักว่าอาชีพที่ทำไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ซึ่งจะสร้างความผิดหวังให้แก่พ่อแม่ และส่งผลกระทบต่อการยอมรับของครอบครัวในชุมชนบ้านเกิด (วรรณพร ปันทะเลิศ, 2555 และ เนตรดาว เถาถวิล,2549)

5.การติดต่อสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ หรือระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต

การพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารในโลกยุคปัจจุบัน ทำให้การรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิดของผู้ที่อยู่ต่างแดน เกิดขึ้นได้หลายช่องทาง การติดต่อสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือและเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นช่องทางหนึ่งที่ไม่เพียงแต่เป็นการถามทุกข์สุขของสมาชิกครอบครัวเท่านั้น เครือข่ายอินเทอร์เน็ตทำให้สามารถสร้างโลกเสมือนจริงว่าได้อยู่กับคนในครอบครัวได้รับรู้เรื่องราวต่างๆและมีส่วนในการตัดสินใจ ร่วมกับคนในครอบครัว แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ด้วยกันก็ตาม ดังประสบการณ์ของนิดที่ถ่ายทอด ให้ฟังว่า

“ปกติหนูจะโทรหาแม่บ่อย บางครั้งก็ใช้อินเทอร์เน็ตโทรแบบเห็นหน้า แม่ก็จะชอบเล่าทุกเรื่องที่เกิดขึ้นที่บ้านให้ฟัง เวลาที่จะต้องตัดสินใจทำอะไรที่บ้านแม่ก็จะถามหนู อาจจะเป็นเพราะว่าหนูโตขึ้น เวลาทำอะไรเกิดขึ้นแม่ก็จะปรึกษา ให้หนูช่วยตัดสินใจ แม่จะซื้อที่ แม่ก็ถามว่าจะซื้อดีไหม น้องอยากมาทำงานที่ไทย แม่ก็ถามว่าจะให้มาดีไหม หนูชอบโทรกลับบ้านนะ ทำให้รู้สึกเหมือนว่าหนูอยู่บ้านกับแม่ด้วย เวลาโทรเห็นหน้าก็จะเห็นว่าแม่กินข้าวกับอะไร เหมือนได้กินด้วยเลย” (นิด(ชื่อสมมติ),2557: สัมภาษณ์)

การติดต่อสื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ หรือระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เป็นการเชื่อมสายสัมพันธ์กับครอบครัวให้คนในครอบครัวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน แม้ว่าจะอยู่ไกลกันแต่มีการรับรู้ความเป็นไปและมีส่วนในการตัดสินใจร่วมกัน ดังงานศึกษาของ Mulki Al – Sharmani (2007 อ้างในอดิสร เกิดมงคล, 2555) ที่ศึกษาการย้ายถิ่นของชาวโซมาลีพบว่า การใช้โทรศัพท์และอินเทอร์เน็ตสื่อสารกับคนในครอบครัวเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ชาวโซมาลีเลือกใช้ เพื่อเป็นการสนทนาบอกเล่าความเป็นอยู่ รวมถึงประเด็นสำคัญของสมาชิกในครอบครัว เช่น การแต่งงาน ตักงาน อินเทอร์เน็ตกลายเป็นถนนในจินตนาการที่นำพาให้ชาวโซมาลีในพื้นที่ต่างๆของโลกได้มาบอกเล่าอดีต ปัจจุบัน และวางแผนอนาคตของตนเองร่วมกับชาวโซมาลีคนอื่นๆที่อยู่ในพื้นที่ต่างๆของโลก สิ่งเหล่านี้ช่วยให้สายสัมพันธ์และจินตนาการของความเป็นครอบครัวยังคงดำรงอยู่ แม้สมาชิกจะอยู่ห่างไกลกัน อินเทอร์เน็ตเป็นช่องทางที่เชื่อมให้คนในครอบครัวได้ใกล้กัน

สรุป

การรักษาความสัมพันธ์กับมาตุภูมิของแรงงานหญิงลาวที่จากบ้านเกิดมาทำงานที่มุกดาหาร เกิดขึ้นหลากหลายลักษณะ และผ่านหลายช่องทาง ความสัมพันธ์ข้ามแดนนี้มีความหมายมากกว่า การส่งเงินกลับบ้าน และการรักษาความผูกพัน ความห่วงใย ระหว่างแรงงานกับสมาชิกในครอบครัว แต่รวมไปถึงการทำหน้าที่ของการเป็น “ลูกสาวที่ดี” มีความกตัญญูต่อพ่อแม่ โดยการสนับสนุนเศรษฐกิจของครอบครัว ทั้งเงินและของฝาก อาหาร เครื่องใช้ไฟฟ้า สิ่งเหล่านี้ไม่ได้มีเพียงคุณค่าในเชิงการใช้สอยเท่านั้น แต่ยังบ่งบอกถึงความสำเร็จของผู้ที่จากบ้านไปทำงานแดนไกล รวมถึงเป็นเครื่องบ่งชี้ความมีหน้าตาของครอบครัว นอกจากนี้การรักษาความสัมพันธ์กับบ้านเกิด โดยการกลับไปเยี่ยมบ้านและร่วมในกิจกรรมประเพณีต่างๆ ครอบครัวและชุมชน เป็นการยืนยันการเป็นสมาชิกของบ้านเกิด ในอีกด้านหนึ่งการรักษาความสัมพันธ์กับครอบครัวทำให้แรงงานได้รับรู้เรื่องราว และสถานการณ์ต่างๆ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการแก้ปัญหาครอบครัวร่วมกันคนที่บ้านเสมอ

การรักษาความสัมพันธ์ข้ามแดนนี้ บางครั้งทำให้แรงงานต้องทนต่อความเหนื่อยยาก อดออมเพื่อเก็บเงิน และต้องเสียสละความต้องการและปรารถนาตนเอง เพื่อให้คนในครอบครัวได้มีคุณภาพชีวิตที่ดี อย่างไรก็ตาม แรงงานไม่ละเลยการให้ความสำคัญกับการธำรงความสัมพันธ์นี้

เอกสารอ้างอิง

- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2552). **พื้นที่ อำนาจ และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนบริเวณพรมแดน**
กัมพูชา – ลาว ภายใต้กระแสการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขง. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จิรวุฒิ เสนาคำ. (2546). มโนทัศน์สนามสังคมข้ามพรมแดน. **รัฐศาสตร์สาร**, 24(3), 226-279.
- ณรงค์ศักดิ์ ชัยราช. (2552). **เพศภาวะและแรงงานอพยพหญิงชนบทในกลไกเศรษฐกิจใหม่ของ**
ลาว. เชียงใหม่: วนิดาเพรส.
- เนตรดาว เกถวิล. (2549). **เหยื่อหรือผู้กระทำการ: หญิงบริการชาวลาวในบริบทของอุตสาหกรรม**
ทางเพศในไทย. ใน ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (บรรณาธิการ). **วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง เล่ม**
1. (หน้า 101-144). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- รัตนา โตสกุล. (2552). **เขื่อนเคยอยู่ อยู่เคยนอน ต้องจรจำลา: ชาวลี้ภัยในสหรัฐอเมริกา ใน สุวรรณา**
เกรียงไกรเพ็ชร์ (บรรณาธิการ). ความโกลาหลของวัฒนธรรมศึกษา ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา. (หน้า
179-341). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- วรรณพร ปันทะเลศ. (2555). **ผู้หญิงลาวที่ทำงานร้านอาหารไอเกะในประเทศไทย: การย้ายถิ่นและ**
การใช้ชีวิตข้ามพรมแดน. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยสังคมวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- _____. (2545). **บทวิจารณ์หนังสือ Thai Woman in the Global Labor Force: Consuming Desires, Contested Selves.** 1999. **วารสารสังคมศาสตร์**, 15(1), 290 – 298.
- สุริยา สมุทรคุปต์และคณะ. (2537). **แม่หญิงต้อยต่ำทุก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการ**
เปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน. นครราชสีมา: สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- โสภี อุ้นทะยา. (2556). **การจัดการของชุมชนและการปรับตัวของแรงงานข้ามชาติบนพื้นที่**
ชายแดนไทย – ลาว จังหวัดมุกดาหาร. เอกสารประกอบการสัมมนา อีสาน ลาว ขแมร์ ศึกษาในกรอบ
ประชาคมอาเซียน, อุบลราชธานี, มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- หอการค้าจังหวัดมุกดาหาร. (2555). **ทำเนียบหอการค้า.มุกดาหาร.**
- อดิสร เกิดมงคล. (2555). **แรงงานข้ามชาติชาวปะโอจากพม่าในกรุงเทพฯ: ชีวิตข้ามพรมแดนบน**
พื้นที่ของอำนาจและการต่อรอง. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Glytsos, Nicholas P. (2002). **The Role of Migrant Remittances in Development: Evidence from**
Mediterranean Countries, *International Migration* 40 (1):5-26.

- King, Russell, Mirela Dalipaj and Nicola Mai. (2006). **Gendering Migration and Remittances: Evidence from London and Northern Albania**, Population Space and Place 12: 409-434.
- Mary Beth Mills. (1999). **Thai Women in the Global Labor Force: Consuming Desires, Contested Selves**. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

เว็บไซต์

- กรมการปกครอง. (2559) สถิติจำนวนประชากรและบ้าน. ค้นเมื่อ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2559, จาก http://stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_age_disp.php
- สำนักงานจัดหางานจังหวัดมุกดาหาร. (2559) สถิติแรงงานต่างด้าวในจังหวัดมุกดาหาร. ค้นเมื่อ 11 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2556, จาก http://stat.dopa.go.th/stat/statnew/upstat_age_disp.php
- สำนักพัฒนาธุรกิจการค้าจังหวัดมุกดาหาร. (2559) จำนวนสถานประกอบการจังหวัดมุกดาหาร. ค้นเมื่อ 9 กันยายน 2559, จาก <http://www.dbd.go.th/mukdahan/main.php?filename=index>

สัมภาษณ์

- นิต สัมภาษณ์ 20 เมษายน 2557, 10 พฤษภาคม 2557
- มด สัมภาษณ์ 9 สิงหาคม 2557
- เล็ก สัมภาษณ์ 25 กรกฎาคม 2557
- คำแพง สัมภาษณ์ 26 กรกฎาคม 2557
- พี่แก้ว สัมภาษณ์ 28 ธันวาคม 2557

Tactics and Negotiations and Everyday Life Practices of Cart Carriers at the Rong Kluea Market, Thai-Cambodia Border

กลยุทธ์และการต่อรองในชีวิตประจำวันของคนเข็นรถรับจ้าง ตลาดโรงเกลือ

ชายแดนไทย-กัมพูชา*

Kanuengnit Promanus¹ and Patcharin Lapanun²

¹M.A. student in Mekong Studies

²Ph.D., Lecture

^{1,2}Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP)

^{1,2}Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand

¹E-mail: nueng_nit@hotmail.com, ²E-mail: lapanun@gmail.com

Abstract

This article is part of a thesis, “The Practice of Everyday Life of Cart Carriers at the Rong Kluea Market, Thai-Cambodia Border,” focusing on the struggles of Cambodian workers working as cart carriers. Guided by Michel de Certeau’s concept of the practice of everyday life, the study employed qualitative research methodology. The study reveals that the Cambodians working as cart carriers in Rong Kluea Market lived under diverse conditions, some of which were very difficult. They had no source of livelihood, so this Thai-Cambodia border market was for them an “area of opportunity” where they could earn their living. Meanwhile, the power of the state and capital that control and manage trading, traders, buyers and cart carriers in this market is complex. This power is exercised through rules, regulations and procedures associated with managing the market and transporting goods across the border. This article reveals that cart carriers did not entirely surrender to this power. Rather, they negotiated with both the state and capital power through various methods, including “deceptive practices” through the arrangement of goods so as to take as large amount as possible on each trip. These methods included “choosing routes of transportation” to save time and freight costs, and “using chaotic periods” at the outposts to their advantage in dealing with customers and moving the goods across the border. The everyday life practices of cart carriers suggest that the continuity and intensity of cross-border activities does not imply that the border line becomes blurred and power of the state controlling the border area becomes weakened. Rather, the state, capital and people developed “strategies” and “tactics” for maintaining their power or for their survival.

Keywords: border market, everyday life practices, cart carriers, border area

---

* The authors would like to thank the Center for Research on Plurality in the Mekong Region (CERP) for their support for the research and this paper presentation.

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนเข็นรถรับจ้าง ตลาดโรงเกลือชายแดนไทย-กัมพูชา” ซึ่งให้ความสำคัญกับการต่อสู้ดิ้นรนในชีวิตประจำวันของแรงงานชาวกัมพูชาที่เข้ามาประกอบอาชีพเข็นรถรับจ้าง โดยใช้แนวคิดเรื่องปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ Michel de Certeau เป็นกรอบในการศึกษา และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการรวบรวมข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า ชาวกัมพูชาที่เข้ามาประกอบอาชีพเข็นรถในตลาดโรงเกลือมีเงื่อนไขในชีวิตที่แตกต่างกัน บางคนมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก ไม่มีแหล่งทำมาหากิน พื้นที่ตลาดชายแดนแห่งนี้จึงกลายเป็น “พื้นที่แห่งโอกาส” ที่พวกเขาสามารถหาเลี้ยงชีพ ขณะเดียวกันตลาดแห่งนี้มีอำนาจทั้งจากรัฐและทุนที่จัดการและควบคุมการค้าขาย ผู้ค้า ผู้ซื้อ และคนเข็นรถรับจ้าง อำนาจดังกล่าวปรากฏในรูปของระเบียบ กฎเกณฑ์ และขั้นตอนในการปฏิบัติต่างๆ ทั้งที่เกี่ยวกับการจัดการตลาด และการขนส่งสินค้าข้ามแดน บทความชี้ให้เห็นว่าคนเข็นรถไม่ได้ยอมต่ออำนาจเหล่านั้นอย่างสิ้นเชิง แต่กลับมีกลยุทธ์และการต่อรองกับทั้งอำนาจรัฐและทุน อันได้แก่ “ปฏิบัติการตบตา” ผ่านการจัดเรียงสินค้าเพื่อให้สามารถขนส่งสินค้าข้ามแดนได้มากขึ้นในแต่ละเที่ยว “ปฏิบัติการเลือกใช้เส้นทาง” เพื่อประหยัดเวลาและต้นทุนการขนส่งสินค้า และ “ปฏิบัติการเลือกใช้ช่วงขาลมุน” บริเวณหน้าด่านเพื่อประโยชน์ในการหาลูกค้าและการขนส่งสินค้าข้ามแดน ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนเข็นรถปรากฏการณ์การข้ามแดนเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นมากขึ้นอาจไม่ได้สะท้อนว่าเส้นพรมแดนพร่าเลือนลง อำนาจรัฐในกำกับควบคุมพื้นที่ชายแดนอ่อนตัวลง แต่กลับทำให้เห็นว่ทั้งรัฐ ทุน และผู้คนต่างพัฒนากลยุทธ์และวิธีการเพื่อครองอำนาจหรือเพื่อความอยู่รอด

คำสำคัญ: ตลาดชายแดน ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน คนเข็นรถรับจ้าง พื้นที่ชายแดน

บทนำ

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงในกระแสเศรษฐกิจโลกหรือกระแสโลกาภิวัตน์ทำให้แต่ละประเทศหันมาให้ความสำคัญร่วมมือกันทางด้านเศรษฐกิจ มีการส่งเสริมการค้า และการลงทุนระหว่างประเทศ รวมทั้งการค้าชายแดน ตามโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Great Mekong Subregion: GMS) ตลาดโรงเกลือเป็นหนึ่งในตลาดชายแดนที่มีความสำคัญของประเทศและในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตลาดนี้ตั้งอยู่ในอำเภอรัฐประเทศ กัมพูชา มีชายแดนติดกับบ้านปอยเปต บ้านปอยเปต อำเภอโอวจโรว จังหวัดบันเตียนเมียนเจย ประเทศกัมพูชา รัฐบาลไทยได้ส่งเสริมตลาดแห่งนี้ให้เป็นประตูทางการค้าและเป็นศูนย์กลางโลจิสติกส์เพื่อการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยว ที่เชื่อมต่อกับกัมพูชาและเวียดนาม ตามโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงตามเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจ คือเส้น Southern Economic Corridor (SEC) (วาริน สุขเสมอ, 2537)

จากสถิติการนำเข้าและส่งออกสินค้าระหว่างไทยและกัมพูชา มีมูลค่าการส่งออกมากที่สุดอยู่ด่านอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว เมื่อปี 2558 ก็มีปริมาณส่งออกมากถึง 85,919.61 ล้านบาท สินค้าที่มีปริมาณการส่งออกมากที่สุด 3 อันดับแรก คือ เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ ได้แก่ นม น้ำหวาน น้ำส้ม น้ำอัดลม น้ำเปล่า สินค้าส่งออกในอันดับรองลงมาได้แก่ รถยนต์ และยานพาหนะอื่นๆ (กรมการค้าต่างประเทศ, 2558) การส่งออกสินค้าประเภทเครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ มักดำเนินการผ่านบริษัทตัวแทนนำเข้า-ส่งออกสินค้า (Shipping) โดยนำสินค้ามาลงในตลาดโรงเกลือ จากนั้นผู้ค้าในตลาดโรงเกลือจะนำสินค้าออกไปยังกัมพูชา โดยใช้บริการรถเข็นขนส่งสินค้าข้ามแดนเป็นหลัก นอกจากนั้นยังมีผลผลิตทางการเกษตรที่ส่งออก เช่น ผลไม้ตามฤดูกาล ผักสด กระเทียม หัวหอม เป็นต้น ผู้ค้ามักใช้รถเข็นรับจ้างเช่นเดียวกัน เพราะการขนส่งโดยใช้รถเข็นต้นทุนต่ำกว่าการขนส่งโดยรถบรรทุกทุกข้อมไปยังกัมพูชา อีกทั้งข้อตกลงการขนส่งสินค้าข้ามแดนระหว่างไทยและกัมพูชาที่บังคับให้ใช้รถเข็น เพราะสามารถที่จะตรวจเช็คสินค้าได้ง่ายกว่ารถบรรทุกคันใหญ่ (เจ้าหน้าที่ด่านศุลกากรอรัญประเทศ, 2557) นอกจากการรับจ้างขนส่งสินค้าแล้วยังมีการรับจ้างขนส่งภาระของนักท่องเที่ยวข้ามแดนไปยังกัมพูชา ความต้องการแรงงานเพื่อขนส่งสินค้าข้ามแดนทำให้ชาวกัมพูชาเข้ามาประกอบอาชีพ “เข็นรถรับจ้าง”¹ อาชีพนี้ ถือเป็นจุดเด่นของตลาดโรงเกลือและเป็นกลไกสำคัญต่อระบบการค้าระหว่างไทยและกัมพูชา หลายคนมองว่าบริการรถเข็นเป็น “วิถีทางการค้าระหว่างไทยและกัมพูชา” (เจ้าหน้าที่ด่านศุลกากรอรัญประเทศ, 2556)

แม้ว่าคนเข็นรถเป็นตัวจักรที่สำคัญในการค้าชายแดนโรงเกลือ แต่การศึกษาที่ผ่านมาที่เกี่ยวข้องกับการค้าในตลาดแห่งนี้ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับมิติของการบริหารจัดการตลาดและปัญหาอุปสรรค บทบาทขององค์กรที่เกี่ยวข้อง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและระดับความเจริญของจุดผ่านแดนที่มีผลกระทบต่อพัฒนาตลาดการค้าชายแดน (ชำนาญ อำพรวิวัฒนะ, 2540; นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์และคณะ, 2554) ส่วนงานที่ให้ความสนใจต่อคนกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการค้าชายแดนในตลาดมีอย่างจำกัด ส่วนใหญ่ยังเน้นการศึกษาถึงพัฒนาการตลาดและผู้ค้าในตลาด (จารุมาศ หินยาน, 2549; พิรญา คงคาอุยฉาย, 2549) ส่วน Jennifer M

¹ คนเข็นรถในบทความนี้ หมายถึง แรงงานชาวกัมพูชาที่เข้ามาประกอบอาชีพรับจ้างเข็นสินค้า ณ ตลาดโรงเกลือชายแดนไทย-กัมพูชา

Finnegan (2011) ได้วิเคราะห์ถึงชีวิตสภาพการทำงาน และความไม่มั่นคงของแรงงานกัมพูชาที่ข้ามแดนมารับจ้าง โดยเฉพาะแรงงานเด็กที่กล่าวถึงถึงภาวะความเสี่ยงของแรงงาน แต่ยังไม่ได้นั้นในมิติของความสำคัญของอาชีพเซ็นทรัลรับจ้าง งานศึกษาข้างต้นยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มคนเซ็นทรัลรับจ้างชาวกัมพูชาที่ข้ามแดนมาทำงานในตลาดโรงเกลือในลักษณะเข้าไป-เย็นกลับ ทั้งๆที่คนเซ็นทรัลรับจ้างเหล่านี้เป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในระบบตลาดชายแดน การศึกษานี้จึงมุ่งทำความเข้าใจกลุ่มคนเหล่านี้ให้มากขึ้น ขณะที่การทำงานดังกล่าวทำให้คนเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจทั้งอำนาจรัฐที่กำกับควบคุมการข้ามแดนและอำนาจทุนที่กำกับควบคุมและจัดการการค้าขายในตลาด บทความนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า แรงงานตัวเล็กตัวน้อยที่รับจ้างขนสินค้าข้ามแดนไม่ได้ยอมจำนนกับอำนาจรัฐ และทุนโดยเบ็ดเสร็จเด็ดขาด คนเซ็นทรัลมีการต่อรอง ได้ตอบ หลีกเลียง ในรูปแบบต่างๆ ในชีวิตประจำวัน

กลยุทธ์และการต่อรองของ “ผู้อ่อนแอ” : แนวคิดและวิธีการศึกษา

บทความนี้เลือกใช้แนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (The Practice of Everyday Life) เป็นกรอบในการวิเคราะห์ แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับชีวิตประจำวัน โดยเสนอว่าพฤติกรรมหรือสิ่งที่ผู้คนกระทำในชีวิตประจำวันมีศักยภาพในการพลิกผันเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตของผู้คนได้ มุมมองนี้แตกต่างไปจากกลุ่มแนวคิดที่เสนอว่าผู้คนถูกกำกับด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ และธรรมเนียมปฏิบัติของสังคม พฤติกรรมของสมาชิกสังคมเป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนด มิเชล เดอ เซอร์โท (Michel de Certeau) ได้เสนอกรอบการวิเคราะห์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันโดยให้ความสำคัญกับการต่อรองเชิงอำนาจระหว่างผู้มีอำนาจหรือ “ผู้กำหนด” กับ “ผู้ด้อยอำนาจ” (เก็ดถวา บุญปรากฏ, 2551)

การวิเคราะห์ของ เดอ เซอร์โท ให้นำหนักกับกลยุทธ์การต่อสู้ ตีรอนของผู้ที่อ่อนแอในการเผชิญ และต่อรองกับอำนาจในรูปแบบต่างๆ ที่ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน และความเป็นอยู่ของพวกเขา โดยเสนอกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของผู้ที่อ่อนแอเหล่านี้ล้วนแต่มีวิธีการ (way of operating) ที่จะสัมพันธ์กับอำนาจอยู่ตลอดเวลา (ปิยวดี คุ่มเดช, 2555) สิ่งที่ เดอ เซอร์โท สนใจคือ วิธีการที่ฝ่ายอ่อนแอ หรือถูกครอบงำ ใช้จังหวะเวลาและโอกาสที่มีอยู่ ฉวยประโยชน์จากฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ ต่อรอง รวมทั้งการรู้จักตัดแปลงสถานการณ์ที่ตนเองถูกกระทำจากอำนาจครอบงำและใช้ให้เป็นประโยชน์ เดอ เซอร์โท วิเคราะห์การเดินของคนในเมือง (Pedestrian Walking) และเสนอว่าการเดิน เป็นภาษาอย่างหนึ่ง ไม่แตกต่างจากภาษาพูด การเดินมักมีนัยยะสำคัญ สามารถสื่อความหมายได้ เช่น การเดินคือการเข้าไปแทนที่/สวมรอยพื้นที่/สถานที่ที่ดำรงอยู่ด้วยการเลือกเดินอย่างไร เช่น การเดินข้าม เดินลัด เดินอย่างไม่สนใจ ซึ่งลีลาการเดินในแบบต่างๆ นี้ทำหน้าที่คล้ายกับการเปลี่ยนความหมายของพื้นที่นั้นๆ ดังนั้น การเดินก็คือ วิธีหนึ่งในการแสดงออกคนเมือง ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของแผนที่ เส้นทาง ผังเมือง พื้นที่ สถานที่ที่ดำรงอยู่อย่างตายตัว แต่การเดิน ทำหน้าที่หลากหลาย เช่น การยืนยัน การสงสัยท้าทาย การเปลี่ยนแปลงความหมายของพื้นที่ (ปิยวดี คุ่มเดช, 2555)

จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์แนวนี้คนด้อยอำนาจมีคุณลักษณะของการเป็น “ผู้กระทำการ” (active agent) การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นเรื่องของการแย่งชิงและต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ(power relations)ระหว่าง “ผู้กำหนด” กับ “ผู้ใช้” ทั้งหมดนี้ไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางเดียว แต่เป็นวงจรของอำนาจที่หมุนเวียนอย่างไม่สิ้นสุด ในชีวิตประจำวัน เดอ เซอร์โท อธิบายการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตประจำวัน ผ่าน “strategy” กับ “tactic” (เก็ดถวา บุญปรการ, 2551) โดย “ยุทธศาสตร์” (strategy) หมายถึง การควบคุมของฝ่ายที่มีอำนาจ ส่วน “tactic” ในภาษาไทยได้มีการให้ความหมายหลายคำด้วยกัน เช่น “กลยุทธ์” “กลวิธี” “ยุทธวิธี” และ “อุบาย” ซึ่งหมายถึง “ศิลปะของผู้อ่อนแอ” (ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ, 2552) ไม่มีลักษณะที่ตายตัว กลยุทธ์สามารถเห็นได้จากปฏิบัติการในชีวิตประจำวันที่มีนัยของการต่อสู้ช่วงชิง การต่อรอง และการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ บทความนี้ให้ความสนใจทั้งอำนาจรัฐและอำนาจทุนที่กดทับ “กลุ่มที่ด้อยกว่า” และมุ่งสะท้อนความหลากหลายของปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนชั้นรกรับจ้าง รวมทั้งบริบทที่ส่งผลต่อปฏิบัติการเหล่านั้น

การศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก สังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม พื้นที่ศึกษาคือตลาดขายแดนมิตรภาพไทย-กัมพูชาหรือตลาดโกลเด้นเกต เป็นหนึ่งในตลาดโรงเกลือที่อนุญาตให้คนชั้นรถสามารถเข้าไปประกอบอาชีพได้ ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยคนชั้นรถรับจ้างทั้งหมด 20 คน ผู้รู้เกี่ยวกับการค้าขายแดนและความเป็นมาของตลาดทั้งหมด 14 คน ชื่อของผู้ให้ข้อมูลที่ระบุในบทความนี้เป็นชื่อสมมุติ

ตลาดขายแดนโรงเกลือ “พื้นที่แห่งโอกาสและการต่อรอง”

ผลการศึกษาที่เสนอในบทความนี้แบ่งเป็น 2 ประเด็นหลัก ประเด็นแรกกล่าวถึงการค้าขายแดนและวิถีชีวิตของคนชั้นรถในตลาดโรงเกลือ ประเด็นที่สองให้ความสำคัญกับปฏิบัติการโต้ตอบและการต่อรองของคนชั้นรถในการขนส่งสินค้าข้ามแดน

1. ความสัมพันธ์ทางการค้าและวิถีชีวิตคนชั้นรถในตลาดขายแดน

ตลาดโรงเกลือตั้งอยู่ในตำบลท่าข้าม อำเภออรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว ซึ่งในอดีตพื้นที่บริเวณนี้เป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญในการติดต่อค้าขายกับกัมพูชา โดยมีพื้นที่ติดต่อกับบ้านปอยเปต อำเภอบันเตียนเมียนเจย แท้จริงแล้วหากย้อนไปในประวัติศาสตร์การค้าระหว่างไทยกับกัมพูชาเกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน พื้นที่ตลาดโรงเกลือแต่เดิมเป็นพื้นที่ป่ากร้าง มีสัตว์ป่าดุร้าย เป็นพื้นที่ไม่ถูกใช้เว้นแต่จะมีการเข้าป่ามาเพื่อตัดไม้ นำไปเผาถ่านเพื่อใช้หรือจำหน่าย ความสัมพันธ์ของชาวบ้านทั้งสองฝั่งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นเครือญาติ มีการข้ามไปมาหาสู่กัน และการติดต่อแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยเฉพาะสินค้าประเภทเครื่องอุปโภคบริโภค ทำให้เกิดการค้าในระดับชาวบ้านที่ไม่เป็นทางการ เพราะในช่วงเวลานั้นมีความขัดแย้งทางการเมืองจึงห้ามมิให้มีการซื้อขายสินค้าจึงเกิดการลักลอบขายสินค้า

การค้าระหว่างไทยและกัมพูชาเริ่มเป็นทางการมากขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2532 ในยุคการปกครองของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่มีนโยบาย “เปลี่ยนสนามการรบให้เป็นสนามทางการค้า” ปรึความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเอานโยบายทางด้านเศรษฐกิจนำการเมือง (วัชรินทร์ ยงศิริ, 2547) ดังนั้นการค้าระหว่างไทยและกัมพูชา

พัฒนาขึ้นอีกครั้ง และได้พิจารณาจัดหาบริเวณที่เหมาะสมเพื่อเปิดเป็นจุดผ่อนปรนทางการค้า ในขณะที่ทางจังหวัดปราจีนบุรี² ได้กำหนดให้เกิดตลาดจุดการค้าในบริเวณโรงเก็บเกลือเก่า ทิศเหนือทางรถไฟ หมู่ 7 ตำบลป่าไร่ อำเภอรัญประเทศ ตลาดโรงเกลือจึงถูกก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2534 (พิรญา คงคาอุยฉาย, 2549) ในยุคสมัยของรัฐบาลนายชวน หลีกภัย ได้สังเกตเห็นว่าการเมืองภายในของกัมพูชาเริ่มมีเสถียรภาพมากขึ้นจึงมีมติเปิดเป็นจุดผ่านแดนถาวรบ้านคลองลึกขึ้นเมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2541 เพื่อประชาชนทั้งสองประเทศไปมาหาสู่กันง่ายและสะดวกต่อการค้า (วัชรินทร์ ยงศรี, 2547)

การค้าชายแดนในพื้นที่ขยายตัวขึ้นตามลำดับซึ่งเป็นผลจากการส่งเสริมนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจชายแดนของภาครัฐทำให้ในระยะต่อมาในปี 2541 ภาคเอกชนได้ก่อสร้างตลาดติดกับตลาดโรงเกลือชื่อว่า ตลาดชายแดนมิตรภาพไทย-กัมพูชาหรือตลาดโกลเด้นเกตเป็นตลาดที่มีขนาดใหญ่ประมาณ 45 ไร่ ต่อมาได้รับการพัฒนาและมีการสร้างตลาดเพื่อรองรับการเจริญเติบโตของกิจกรรมการค้าในพื้นที่เพิ่มขึ้น ได้แก่ ตลาดเดชไทย ตลาดเบญจวรรณ และในปีล่าสุด 2557 เกิดตลาด 2 แห่งใหญ่ๆ อันได้แก่ ตลาดอินโดจีน และตลาดสตาร์พลาซ่า จะเห็นได้ว่าภาวะการค้าของตลาดโรงเกลือพัฒนาอย่างก้าวกระโดด นอกจากสินค้าอุปโภคบริโภค ได้แก่ เครื่องดื่ม ขนมคบเคี้ยว ปลากระป๋อง ฯลฯ และสินค้าเกษตรซึ่งส่งออกไปยังกัมพูชาและบางส่วนส่งต่อไปยังเวียดนามแล้ว ยังมีสินค้ามือสองที่นำเข้ามาจากกัมพูชามาขายในตลาด บทความนี้ให้ความสำคัญเฉพาะการส่งออกสินค้าอุปโภคบริโภคและสินค้าเกษตรจากไทยไปกัมพูชาเท่านั้น เนื่องมาจากปริมาณการส่งออกสินค้าประเภทนี้มีปริมาณสูงกว่าการนำเข้า³ และผู้ค้าใช้บริการรถเข็นขนสินค้าเพื่อข้ามแดน

การส่งออกสินค้าจากตลาดโรงเกลือไปยังกัมพูชาโดยอาศัยแรงงาน “เข็นรถรับจ้าง” อาชีพนี้จึงมีความสำคัญเป็นกลไกเล็กๆ ที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจการค้าชายแดนแห่งนี้ คนเข็นรถรับจ้างเป็นชาวกัมพูชาที่เดินทางมาจากหลายแห่ง ได้แก่ กัมปงจาม เสียมเรียบ พนมเปญ ตาแก้ว บันเตียนเมียนเจย เป็นต้น โดยมาเช่าที่พักอาศัยในฝั่งปอยเปตเพื่อหาช่องทางในการทำงาน บางคนพักอยู่ร่วมกับเพื่อน บ้างก็อยู่กับญาติพี่น้องและอยู่กันเป็นครอบครัว คนเข็นรถที่เข้ามาทำงานในตลาดโรงเกลือส่วนใหญ่เป็นคนยากจนมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากลำบากเป็นคนชนชั้นล่างของสังคมกัมพูชา เช่น ลุงเปียอายุ 52 ปีเล่าให้ฟังว่า “...ลุงเป็นคนจน หาเข้ากินค่านี้นี้แหละ ตอนนี้อยู่อยู่ไหน ตอนนี้อยู่อยู่คนเดียว สุขภาพไม่ดี ไม่รู้จะทำงานอะไรก็เลยต้องเข้ามารับจ้างเข็นรถแบบนี้แหละ ได้เงินวันละ 100-200 ก็พออยู่ได้...” การเข้ามาทำงานรับจ้างในตลาดโรงเกลือเป็นทางเลือกหนึ่งของคนจนในกัมพูชาผู้ที่ทำอาชีพนี้ในตลาดล้วนเป็นชาวกัมพูชาทั้งสิ้น

² ขณะนั้นอำเภอรัญประเทศ อยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดปราจีนบุรี

³ สถิติการค้าชายแดนระหว่างไทยและกัมพูชาในปี 2558 สินค้าที่นำเข้ามาจากกัมพูชามาไทยมีมูลค่า 16,956.30 ล้านบาท ขณะที่ปริมาณส่งออกจากไทยไปยังกัมพูชามีมูลค่า 85,919.61 ล้านบาท

คนเขีนรถมีความหลากหลายของช่วงอายุโดยมีอายุตั้งแต่ 7 ปี ไปจนถึง 75 ปี ส่วนใหญ่ผู้ชายมักรับจ้างขนสินค้าทางการเกษตร สินค้าอุปโภคบริโภค ส่วนผู้หญิงและเด็กเลือกขึ้นกระเป๋านักท่องเที่ยวซึ่งมีน้ำหนักเบากว่า คนเขีนรถบางคนมีรถเข็นเป็นของตัวเอง บางคนเช่ารถเข็นในราคา 30 บาท/วัน ซึ่งทางฝั่งกัมพูชามีร้านบริการให้เช่า การเข้ามาทำงานที่ตลาดโรงเกลือคนเขีนรถต้องใช้เอกสารเพื่อการเข้า-ออก คือ บัตรควบคุมพิเศษ (Immigration Card)⁴ ควบคู่ไปกับบัตรผ่านแดนชั่วคราว (Temporary Passport) เป็นตัวชั่วคราวรายวันที่ต้องซื้อเพื่อเข้าประเทศไทย 10 บาท/คน ในส่วนของลักษณะการทำงานของคนเขีนรถรับจ้างแบ่งตามการจ้างงานได้ 3 กลุ่ม ดังนี้ กลุ่มที่มีเก้าอี้ประจำ ส่วนใหญ่จะประจำอยู่ตามร้านค้าส่งและในตลาดผลไม้ กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่รับจ้างขนสัมภาระนักท่องเที่ยวอยู่บริเวณหน้าด่านตรวจคนเข้าเมือง กลุ่มที่สามเป็นกลุ่มคนเขีนรถรับจ้างเขีนรถอิสระที่รับจ้างตามการว่าจ้าง เช่น รับจ้างเขีนสินค้าของแม่ค้าชาวกัมพูชาที่เข้ามาซื้อสินค้าในตลาดโรงเกลือและตลาดในอำเภอรัฐประเทศ การทำงานของคนเขีนรถทั้ง 3 กลุ่มต้องมีปฏิสัมพันธ์กับอำนาจรัฐ เช่น ผ่านการตรวจเช็คของทหารพรานบริเวณหน้าด่าน การเช็คสินค้าในรถเข็นของเจ้าหน้าที่ศุลกากร อีกทั้งการตรวจเอกสารข้ามแดนโดยคนเขีนรถจะต้องยื่นเอกสารทุกครั้งที่เข้าออก นอกจากนี้คนเขีนรถถูกควบคุมจากทุน ผ่านระเบียบ กฎเกณฑ์ การกำหนดเส้นทางขนสินค้าจากตลาดไปยังจุดข้ามแดน อำนาจที่กดทับเอาเปรียบพวกเขาเหล่านี้ทำให้เขาต้องมีการปฏิบัติการต่อรองกับอำนาจที่ต้องเผชิญในทุกวัน

2. ปฏิบัติการโต้ตอบ ต่อรอง ของคนเขีนรถรับจ้างในพื้นที่ตลาดชายแดนโรงเกลือ

การเข้ามาทำงานของคนเขีนรถรับจ้างในพื้นที่ตลาดชายแดนโรงเกลือ แม้จะเข้ามาถูกต้องตามกฎหมายของระเบียบการข้ามแดน หากแต่คนเหล่านี้ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับ “อำนาจ” ทั้งรัฐ และทุนตลอดการทำงาน หากพิจารณาถึงพื้นที่ชายแดนอันเป็นที่ตั้งของตลาดโรงเกลืออำนาจรัฐมีอิทธิพลต่อการทำมาหาเลี้ยงชีพของคนเขีนรถ นอกเหนือจากอำนาจรัฐแล้วยังพบว่าอำนาจทุนก็มากกดทับทำให้ชีวิตของคนเขีนรถต้องต่อรองเพื่อความอยู่รอด บทความนี้เสนอ “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน” ของคนเขีนรถใน 3 ลักษณะ คือ

2.1 ปฏิบัติการตบตา: เลี่ยงการเสียภาษี

คนเขีนรถที่มีเก้าอี้ประจำ ส่วนใหญ่รับจ้างร้านค้าส่งเครื่องอุปโภคบริโภคขนาดใหญ่ที่ส่งออกไปยังกัมพูชา อีกส่วนหนึ่งรับจ้างเขีนผลไม้จากร้านในตลาด การทำงานเริ่มจากหัวหน้ารถเข็นแจกแจงจำนวนสินค้าให้แก่รถเข็นแต่ละคัน ราคาของสินค้าก็จะต่างกันไปตามน้ำหนัก จากนั้นก็จัดเรียงสินค้าลงรถเข็นโดยมีการจัดเรียงสิ่งของน้ำหนักตาม เพื่อทุนแรงเวลาเข็น นอกจากนั้นรถเข็นทุกคันก็ต้องมีผ้าใบ หรือผ้ายางไว้คลุมสิ่งของเพื่อกันฝน เพื่อป้องกันของหล่นระหว่างทาง นอกจากนั้นยังเป็นอีกเทคนิคหนึ่งเพื่อช่วยหลบสายตาเจ้าหน้าที่ไม่ให้เห็นว่าสิ่งของที่นำเข้ามา มีปริมาณเท่าใด

⁴ บัตรควบคุมพิเศษ (Immigration card) ซึ่งออกและควบคุมโดยเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองไทย เพื่อแจกจ่ายให้กับชาวกัมพูชาพกดติดตัวเพื่อใช้ในการตรวจและเก็บข้อมูลในการเดินทางเข้า-ออกประเทศไทยคู่กับบัตรผ่านแดนชั่วคราว (Temporary Passport) ที่ออกโดยเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองกัมพูชา โดยเข้ามาได้เฉพาะในเขตพื้นที่ตลาดโรงเกลือเท่านั้น ห้ามพักอาศัยค้างคืน

เมื่อบรรทุกสินค้ามาถึงบริเวณหน้าด่าน มีเจ้าหน้าที่จากหลายหน่วยงานที่คอยเช็คบริเวณหน้าด่านได้แก่ เจ้าหน้าที่ทหารพรานคอยเช็คสินค้าในรถเข็น จากนั้นก็ไปยังจุดตรวจพีซัค จุดตรวจสัตว์ของกรมปศุสัตว์ และก็ต่อไปคือหน่วยงานศุลกากร เมื่อผ่านบริเวณของจุดตรวจของหน่วยงานศุลกากรไทย คนเข็นรถจะต้องแสดงใบส่งออกสินค้าให้แก่เจ้าหน้าที่ศุลกากรตรวจเช็คดูว่ามีสินค้าตามที่ระบุไว้หรือไม่ เมื่อเช็คสินค้าเรียบร้อยแล้ว คนเข็นรถก็จะนำสินค้าข้ามแดนจะต้องผ่านเจ้าหน้าที่ตรวจเอกสารของหน่วยงานตรวจคนเข้าเมืองอรัญประเทศ ผู้วิจัยสังเกตว่าคนเข็นรถมักจอดรอไม่ยอมข้ามแดนไปยังฝั่งกัมพูชา เมื่อสอบถามได้คำตอบว่ารอหัวหน้ารถเข็นที่อยู่ฝั่งกัมพูชาโทรศัพท์กลับมาแจ้งว่า ทางฝั่งกัมพูชามีเจ้าหน้าที่ด่านศุลกากรคอยตรวจเช็คสินค้าอย่างเอียดหรือเปล่า ถ้ามีเจ้าหน้าที่เช็คสินค้าที่ด่านอย่างเข้มงวด ก็จะรอให้เจ้าหน้าที่อยู่จำนวนน้อยก่อน จึงจะข้ามไปได้ ถ้าเจ้าหน้าที่อยู่เยอะจะมีการเช็คสินค้าละเอียด เพื่อเก็บค่านำสินค้าข้ามแดนโดยคิดตามปริมาณสินค้า พี่สาม หนุ่มเข็นรถ อายุ 28 ปี ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังถึงกลยุทธ์ในการต่อรองให้ผู้วิจัยฟังว่า

“..พอหัวหน้าเค้าแกฝั่งนู้นโทรมาบอกว่ามีเจ้าหน้าที่เตรียมเช็คสินค้าที่ด่านศุลกากรเขมรเยอะหรือเปล่า... พี่ก็หาวิธีการลดของที่มี ลดจำนวนกล่อง โดยแกะของออกจากกล่อง ซักสองสามกล่อง พวกกาแฟ นม ขนม อะไรพวกนี้ แกะออกมาก็เอามาเสียบบๆ เอามาเรียงในรถเข็น บางทีก็ยกของมาทับๆกันไว้ เจ้าหน้าที่ที่จะได้ไม่เห็น วิธีนี้ผมทำบ่อย.. เพราะถ้าเจ้าหน้าที่เห็นจำนวนกล่องเยอะก็จะเก็บเงินตามจำนวนกล่อง บางครั้งเลยต้องรอเวลาให้เจ้าหน้าที่เหลือน้อย เพราะถ้าเจ้าหน้าที่อยู่เยอะนะ จะพากันรื้อและคั่นนับจำนวนกล่อง อยู่นั่นแหละ หาทางเอาเงินจากเรา แต่ถ้าเจ้าหน้าที่อยู่น้อย เขาจะขี้เกียจคั่น บางทีก็ใจดี ไม่เก็บเงินก็มี.. แต่ไม่ค่อยเจอหรอก ส่วนใหญ่จะเก็บนิดหน่อย...” (สาม, สัมภาษณ์เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2558)

จากหลายคนที่เคยเจอเหตุการณ์การเรียกเก็บเงินจากเจ้าหน้าที่ด่าน จึงทำให้คนเข็นรับจ้างหาวิธีการต่อรองกับอำนาจของรัฐกัมพูชา โดยเลือกใช้กลยุทธ์ในการต่อรองคือ การนำสินค้าที่อยู่ในกล่องไม่ว่าจะเป็นกาแฟ หรือขนมกล่องออกมาจากกล่องออกมาจัดเรียงใหม่โดยนำมาอัดใส่ตามช่องว่างในรถเข็น วิธีการนี้ผู้วิจัยเรียกว่า “กลยุทธ์ตบตา” เป็นวิธีการลดจำนวนของสินค้าลง อย่างน้อยก็สามารถลดปริมาณได้ 4-5 กล่อง เพราะเมื่อเจ้าหน้าที่ศุลกากรกัมพูชาตรวจเช็คสินค้าที่นำเข้ามาจากไทย ถ้าหากพบว่ามีสินค้าจำนวนมาก ทำให้ต้องเสียเงินมากตามไปด้วย ซึ่งเงินที่ต้องจ่ายนั้นเป็นเงินที่คนเข็นรถต้องรับผิดชอบให้เจ้าหน้าที่เอง โดยเค้าแกไม่ได้ร่วมรับผิดชอบด้วย ในบางครั้งได้รับค่าจ้างเข็นรอบละ 300 บาท ต้องเสียให้กับเจ้าหน้าที่ที่ด่านมากที่สุดครั้งละ 200 บาท ถือว่าเสียเงินมากเกินไป ถ้าหากเปรียบเทียบกับจำนวนได้รายได้ในแต่ละรอบดังคำบอกว่า

“... ศุลกากรไทยไม่ค่อยเคร่งเท่าไร เพราะส่งออกยังไปไทยก็ได้เงิน แต่ศุลกากรเขมรนี่สิ เก็บเงินเยอะมาก ไม่รู้จะเก็บอะไรหนักหนา เงินที่รับจ้างมาก็ไม่ได้เยอะ ไหนจะต้องเสียให้คารถซาเล้ง ค่าผ่านแดน ค่ากิน แล้วนี่ก็ต้องเสียให้มันอีก เงินที่ได้ในแต่ละวันก็แทบไม่เหลือเลย... มีน้องที่เข็นรถด้วยกันบางคนไม่เหลือเงินกลับบ้าน จนต้องร้องไห้ก็มี... บางครั้งพวกเจ้าหน้าที่เวลาที่มันเช็คของ ก็ค้นแรงเกินไปทำของเราทำของพังก็มี ไม่รู้จะเอาเปรียบไปถึงไหน...” (สาม, สัมภาษณ์เมื่อ 12 กันยายน 2558)

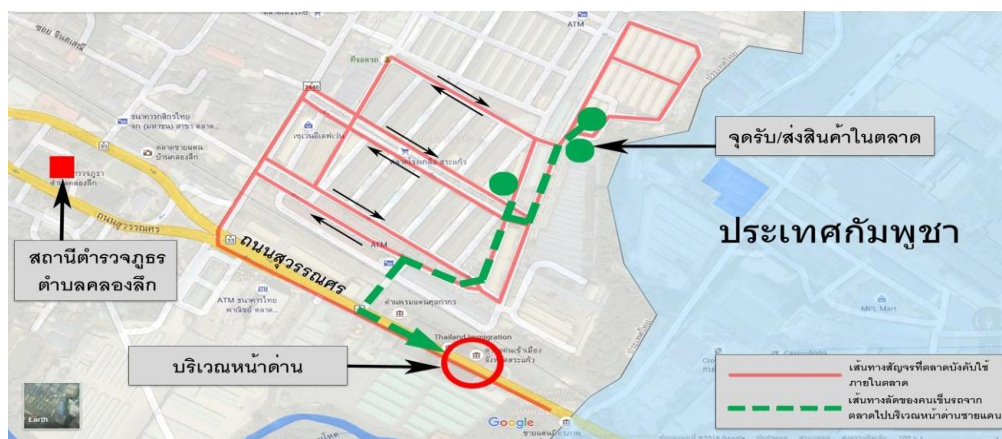
จากคำบอกเล่าเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าทางหน่วยงานในฝั่งกัมพูชามีการตรวจเช็คสินค้านำเข้าจากไทยอย่างละเอียดและเคร่งครัด เพื่อเก็บเงินจากคนเข็นรถ จากการถูกกดทับเอาต์เอาเปรียบโดยการเก็บเงินจำนวนมาก ทำให้คนเข็นรถต้องหาวิธีการต่อรองกับอำนาจรัฐกัมพูชาซึ่งก่อให้เกิด “ปฏิบัติการตบตา” เป็นวิธีการหนึ่งที่อาศัยสถานการณ์ เฉพาะช่วงเวลา เฉพาะบริบท ต่อรองเพื่อเป็นการรักษาผลประโยชน์ของตน แม้ว่าหน่วยงานของรัฐจะมีมาตรการกำกับควบคุมอย่างเข้มงวดก็ตาม แต่คนเหล่านี้ก็มักจะหาวิธีการเพื่อต่อรองกับอำนาจนั้นอยู่เสมอหรือจะกล่าวได้ว่าเป็นวิธีการของ “ฝ่ายที่อ่อนแอกว่า” สามารถต่อรองกับฝ่ายที่มี “อำนาจเหนือกว่า” นั่นเอง

2.2 การลัดเลาะเส้นทางสัญจร: ลตระยะทางและเวลาในการขนส่งสินค้า

ตลาดเทศบาล 3 หรือตลาดโกลเด้นเกตเป็นตลาดที่บริหารจัดการโดยเอกชน มีการจัดระเบียบรถเข็น เพื่อให้ไม่ให้ขวางทางการสัญจรเข้า-ออกของผู้ที่เดินทางมาจับจ่ายซื้อสินค้าในตลาด การใช้รถเข็นก่อให้เกิดการจราจรติดขัด เพราะรถเข็นอาศัยแรงงานคนทำให้รถเคลื่อนที่ช้า บางทีรถเข็นเสียวระหว่างทาง ดังนั้นตลาดจึงพยายามหามาตรการในการควบคุมการทำงานของรถเข็นรถ ตลาดจึงจัดระเบียบโดยการจัดบริเวณพักรถและสามารถจอดรับสินค้าตามตลาดกำหนด อีกทั้งได้กำหนดเส้นทางให้คนเข็นรถสามารถใช้สัญจรภายในตลาดและจากตลาดไปยังบริเวณหน้าด่าน โดยเลือกกำหนดให้คนเข็นรถใช้ถนนสุวรรณศรเป็นเส้นทางหลักที่ตรงจากบริเวณหน้าด่าน เข้าไปในตลาด เมื่อตรงมาเรื่อยๆ ก่อนถึงสถานีตำรวจคลองลึกต้องเลี้ยวขวา และตรงไปจะเจอประตูทางเข้าตลาดโกลเด้นเกต จากนั้นใช้เส้นทางที่อนุญาตซึ่งมี 6 เส้นทาง แต่ละเส้นทางบังคับให้วิ่งรถทางเดียวห้ามรถเข็นเข้าตามซอยเล็กๆ ในตลาด เพราะจะทำให้เกิดขวางทางสัญจรของนักท่องเที่ยว การจัดการนี้สะท้อนมุมมองของผู้ดูแลตลาดต่อคนเข็นรถอันเป็นที่มาของการสร้างมาตรการจัดระเบียบคนเข็นรถที่เข้ามาทำงานในตลาด หากมองอีกนัยยะหนึ่งวิธีการลักษณะนี้เป็นการกำกับควบคุมของทุนคือเจ้าของตลาดที่กระทำต่อคนเข็นรถรับจ้าง แม้ว่าการจัดการดังกล่าวจะเป็นการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้กับตลาด แต่กลับมีผลต่อการเข็นรถเป็นอย่างมาก เนื่องจากเส้นทางที่ตลาดกำหนดให้ใช้มีระยะทางจากตลาดมาหน้าด่าน เพิ่มจากเดิม 1 กิโลเมตร เป็น 2 กิโลเมตร เมื่อต้องเข็นสินค้าที่มีน้ำหนักมาก คนเข็นรถมีความลำบากในการทำงานเพิ่มขึ้น คนเหล่านี้การเลือกใช้เส้นทางที่ไม่ตรงตามที่ตลาดจำกัดไว้ พี่เจียบคนเข็นรถได้เล่าถึงปฏิบัติการเลือกใช้เส้นทางว่า...

“... ที่จริงตลาดบังคับให้ใช้ถนนเส้นหน้าด่าน แล้วตรงไปเรื่อย ให้เข้าทางหน้าตลาด ตรงหน้าเซเว่นตรงนู่นเลย เห็นมั๊ย.. (ชี้ไปทางป้ายตลาด) แต่เส้นทางนั้นมันไกลและอ้อมมากเลยนะ กว่าจะเดินมาถึงร้านค้ามาเอาของได้ เดินแทบหอบ ยิ่งถ้าขาที่ขุ่นของออกไปด้วยนะ ของเยอะๆ เหนื่อยมาก วันหนึ่งเดินสามสี่รอบก็ไม่ไหว... พี่ก็ต้องเลือกหาทางที่มันใกล้หน่อย บางทีพี่ก็เดินทางลัดที่มันตรงไปหน้าด่านเลย ซอกแซกไปตามซอยตลาด...ทำให้เราเหนื่อยน้อยลง แล้วประหยัดเวลาเราด้วย.....” (เจียบ, สัมภาษณ์เมื่อ 1 กรกฎาคม 2558)

รูปภาพที่ 1 แสดงเส้นทางลัดที่คนเข็นรถเลือกใช้

แม้ว่าตลาดห้ามการใช้เส้นทางบางเส้น แต่การเลือกใช้เส้นทางตามตรอกซอกซอยต่างๆ ภายในตลาดของ คนเข็นรถยังสามารถพบเห็นอยู่เป็นประจำ ถึงแม้ทางตลาดจะพยายามออกกฎเกณฑ์เพื่อจัดระเบียบ โดยการให้มีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยในตลาดมีการผลัดเปลี่ยนเวรกันมาตรวจดูความเรียบร้อยภายตลอดเส้นทาง ตาม บริเวณที่หน้าด่าน และจุดรับส่งสินค้า เจ้าหน้าที่เหล่านี้เป็น “ผู้ใช้อำนาจ” ในการควบคุมกฎเกณฑ์ของตลาด แต่ก็ไม่สามารถสกัดกั้นการแอบใช้เส้นทางหรือเลือกใช้ “เส้นทางลัด” ที่เป็น “กลยุทธ์” หนึ่งในการต่อรองกับอำนาจ คนเข็นรถมักต่อถอยโอกาสเมื่อเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเผลอ จะรีบเข็นรถไปอย่างรวดเร็ว บ้างก็จอดในพื้นที่ห้ามจอด เช่น บริเวณหน้าด่านจะมีบริเวณห้ามจอด เส้นกั้นกับการจอด แต่คนเหล่านั้นก็จะเข้าไปจอดในพื้นที่ห้ามโดยเฉพาะบริเวณใกล้ด่าน จะได้ไม่ต้องลากรถไกลซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งช่วยทุ่นแรงและช่วยให้ทำงานได้รวดเร็วมากขึ้น เมื่อทำงานเร็วส่งผลให้ในวันหนึ่งสามารถที่จะรับจ้างได้หลายรอบ ปฏิบัติการลักษณะนี้สะท้อนถึงกลวิธีในการต่อรองของผู้อ่อนแอที่มีการหลบเลี่ยงต่อระเบียบกฎเกณฑ์และ “อำนาจ” ที่ควบคุม กำกับ ชีวิตของพวกเขา หรือกล่าวได้อีกอย่างหนึ่งว่าคนเหล่านี้ฉกใช้โอกาสและจังหวะเพื่อประโยชน์ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตการหาเลี้ยงชีพของพวกเขา

2.3 ปฏิบัติการสร้างความน่าเชื่อถือและการเลือกใช้ช่วงชุลมุน เพื่อหาลูกค้า และขนส่งสินค้าข้ามแดน

คนเข็นรถที่รับจ้างในบริเวณหน้าด่านส่วนใหญ่รับจ้างขนสัมภาระกระเป๋านักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่เดินทางข้ามไปท่องเที่ยวกัมพูชา เช่น นครวัด นครธม บ้างก็ต่อไปยังเวียดนาม นอกจากนี้มีนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางกันมาเป็นรถบัส เพื่อไปเล่นคาสีโนที่ปอยเปต นักท่องเที่ยวที่มาเป็นหมู่คณะมักใช้บริการขนสัมภาระข้ามแดน เพราะต้องการความพร้อมเพียง เนื่องจากการที่มีสัมภาระมากอาจจะสร้างความลำบากในการข้ามแดน ดังนั้น คนเข็นรถจึงมักได้รับการจ้างงานช่วยอำนวยความสะดวก คนเข็นรถที่อยู่บริเวณหน้าด่านมักเป็นผู้หญิงโดยให้เหตุผลว่าสัมภาระนักท่องเที่ยวไม่หนักเท่าการเข็นสินค้าประเภทที่มีน้ำหนักมาก เช่น ผลไม้ นม ขนม ผู้หญิงเลือกมาทำงานนี้ นอกจากนี้ผู้หญิงยังได้รับความไว้วางใจมากกว่าผู้ชาย และผู้หญิงที่ทักษะในการเจรจาต่อรองกับลูกค้าดีกว่า แต่การสร้างควมไว้วางใจให้กับลูกค้าไม่ใช่เรื่องง่าย ภาพลักษณ์ของ “คนเข็นรถ” ในสายตา

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักเห็นว่าไม่น่าไว้วางใจ ประกอบกับการแต่งตัวที่ไม่สะอาด เนื้อตัวมอมแมม จึงต้องมีวิธีสร้างความน่าเชื่อถือให้เกิดขึ้น ดังที่ป้าเนียงเล่าว่า...

“... เห็นป้ามาทำงานรับจ้างขนของแบบนี้ ยังไม่ใช่เรื่องง่ายนะ กว่าจะให้เขาเชื่อใจเราและจ้างเราได้มันยากนะ ถ้าเป็นคนซื่อๆ ใครจะมาไว้วางใจพวกเราทำงาน มีครั้งหนึ่งมีสาวคนหนึ่ง เพิ่งมารับจ้างขนของแบบนี้แหละ ซื่อๆ กระเป๋าของนักท่องเที่ยวไปโดนพวกตำรวจจับไปขังตั้งหลายวัน ...ยิ่งถ้าลูกค้าได้ข่าวที่ไม่ดีแบบนี้ด้วย เขาก็จะไม่กล้าจ้างรถเช่นแบบพวกเรานะ... พี่จะมีวิธีการทำให้เขาเชื่อใจนะ เช่น พี่มีเบอร์โทรศัพท์ ก็จะทำให้เบอร์เขาไว้ ถ้าเขาไม่ไว้วางใจ ระหว่างเดินออกไปฝั่งเขมรจะโทหาได้ตลอด .. คนเขมรถแต่ละคนมีโทรศัพท์กันหมดนะ ไว้ทำแบบนี้แหละ...” (เนียง, สัมภาษณ์เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2558)

นอกจากวิธีการของพี่เนียง คนเขมรถหลายคนมักอาศัยในช่วงที่นักท่องเที่ยวกำลังชุลมุน เข้าไปติดต่อเพื่อรับจ้างโดยอาศัยความเร็วในการเข้าไปสอบถามกลุ่มนักท่องเที่ยวหรือผู้ค้าว่าต้องการให้ขนส่งสัมภาระไปกัมพูชาหรือเปล่า เมื่อนักท่องเที่ยวตอบตกลง ก่อนจะข้ามแดนไปนั้นคนเขมรถจะนัดหมายสถานที่รับกระเป๋าสัมภาระ และให้เบอร์โทรศัพท์ไว้เพื่อการติดต่อ ในช่วงที่มีสถานการณ์ที่ชุลมุนบริเวณหน้าด่านของผู้คนทำให้คนเขมรถสามารถเข้าไปสอบถามและติดต่อจ้างงานได้ แม้ว่าบริเวณหน้าด่านมีกรวยตั้งไว้ อีกทั้งตลาดได้กำกับ/ตีเส้นห้ามจอดบริเวณหน้าด่าน และมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยยืนควบคุมอยู่ แต่ภาวะที่คนพลุกพล่านชุลมุนอยู่นั้นนับเป็น “ช่องโหว่” ที่ยากต่อการควบคุมจึงเป็นช่วง “จังหวะ” และ “โอกาส” ในการต่อรองกับกฎระเบียบ ดังที่สาววัยกลางคนเป็นคนเขมรถที่รับจ้างอยู่บริเวณหน้าด่าน ได้เล่าถึงช่วงเวลาที่ต้องรีบเร่งซึ่งมีผลต่อการจ้างงานว่า...

“...ก็เวลานักท่องเที่ยวลงมาจากรถเยอะๆ เราต้องรีบวิ่งไปหา แล้วถามเค้าว่าต้องการให้ขนส่งสัมภาระนี้ไปฝั่งเขมรมั๊ย...พอถามแล้วลูกค้าตกลง ก็ถามว่าจะนัดเจอกันที่ไหน ส่วนใหญ่ก็จะนัดเจอตรงประตูชัยฝั่งนู่นพอตกลงแล้วเราก็รีบขนของไป ยิ่งนักท่องเที่ยวบางคนที่รีบๆ นะ จะให้รถตู้รถยนต์พามาจอดลงบริเวณหน้าด่าน บริเวณนั้นเค้าห้ามจอด จะมียามคอยเฝ้า แต่ถ้าเราทำอะไรเร็วยามก็มาด่าไม่ทันหรอก...พวกพี่จะชอบแอบทำแบบนี้ประจำ...” (สาว, สัมภาษณ์เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2558)

เมื่อตกลงได้แล้วจึงรีบขนกระเป๋าสัมภาระขึ้นรถเขมรถอย่างรวดเร็ว แล้วรีบขนไปฝั่งกัมพูชา เพื่อให้ช่วงเวลาการละเมิดระเบียบนั้นน้อยลงที่สุด นั้นหมายถึงการไม่ถูกเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยลงโทษ หากเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเข้ามาตักเตือนก็จะปฏิบัติตาม แต่เมื่อเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยเผลอก็มักจอดรถรอหาลูกค้าในบริเวณห้ามจอดอีกเช่นเคย จะเห็นได้ว่าการใช้ จังหวะ และโอกาส ไม่ได้ราบรื่นไปทุกครั้ง บางครั้งก็หลบหลีกเจ้าหน้าที่ไม่ทัน ก็ต้องเผชิญหน้า บางคนโดนเจ้าหน้าที่จับได้มักจะมีบทลงโทษที่แตกต่างตามลักษณะที่กระทำผิด การปะทะต่อรองระหว่างคนเขมรถรับจ้างกับเจ้าหน้าที่ในตลาดเกิดขึ้นในลักษณะนี้อยู่เป็นประจำ

สรุป

การศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันเป็นการวิเคราะห์ถึงการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง “ผู้กำหนด” หรือผู้มีอำนาจ และ “ผู้อ่อนแอ” บทความนี้สะท้อนให้เห็นว่า ฝ่ายอ่อนแอหรือถูกรวบงำ มีปฏิบัติการหรือวิธีการอย่างไรในการต่อรองกับอำนาจที่เหนือกว่า และฉวยใช้จังหวะเวลาและโอกาสต่างๆ ที่เผชิญเพื่อให้เกิดประโยชน์กับตนเองได้อย่างไร ประสบการณ์ชาวแกมพูชาที่ข้ามแดนมาทำงานเช่นรถรับจ้างขนสินค้าจากตลาดโรงเกลือข้ามแดนไปยังแกมพูชา ทำให้เห็นว่า “ยุทธศาสตร์” ของฝ่ายมีอำนาจที่รัฐและทุน ไม่ได้ทำให้คนเหล่านี้สยบยอมโดยสิ้นเชิง ในทางตรงข้ามชีวิตประจำวันของคนเหล่านี้ กลับสะท้อนถึงการดิ้นรนต่อสู้ เช่น การเลือกใช้เส้นทางก็เป็นวิธีการหนึ่งในการแสดงออกของคนเช่นรถรับจ้างซึ่งการเดินทางเป็นการต่อรองกับกฎเกณฑ์ของตลาด แม้ว่าในหลายสถานการณ์คนเช่นรถต้องยอมจำนนกับอำนาจ แต่การทำทนายระเบียบ กฎเกณฑ์ และข้อบังคับต่างๆ ที่ฝ่ายผู้มีอำนาจใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับควบคุมเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การปะทะระหว่าง “ยุทธศาสตร์” ของฝ่ายมีอำนาจกับ “กลยุทธ์” การต่อรอง ต่อสู้ของผู้อ่อนแอ การต่อรองปรากฏชัดในชีวิตประจำวันของคนเช่นรถรับจ้างที่ทำงานในพื้นที่ชายแดน ซึ่งทั้งอำนาจรัฐและทุนมีบทบาทในกระบวนการทำงานทุกขั้นตอน ประสบการณ์ของคนเช่นรถที่เสนอในบทความนี้ ทำให้ต้องตั้งคำถามว่าปรากฏการณ์ข้ามแดนยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้น สะท้อนว่าเส้นพรมแดนพรา่เลือน และอำนาจรัฐที่ควบคุมกำกับพื้นที่ชายแดนอ่อนตัวลงหรือไม่? หรือทั้งรัฐ ทุน และผู้คนต่างพัฒนา “ยุทธศาสตร์” และ “กลยุทธ์” เพื่อครองอำนาจหรือเพื่อความอยู่รอด

เอกสารอ้างอิง

- เก็ดถวา บุญปรากร. (2551). ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนปาดังเบซาร์ไทย-มาเลเซีย. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จารุมาศ ยานกาย. (2550). วิถีชุมชนตลาดโรงเกลือ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- ชำนาญ เอี่ยมอำพรวัฒน์. (2545). การบริหารจัดการโรงเกลือ ตำบลบ้านไร่ อำเภอรัญประเทศ จังหวัดสระแก้ว. รายงานการศึกษาปัญหาพิเศษ ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2552). พื้นที่ อำนาจ และวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนบริเวณพรมแดน แกมพูชา-ลาว ภายใต้กระแสการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขง. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นพรัตน์ วงศ์วิทยาพาณิชย์. (2554). การพัฒนาตลาดการค้าชายแดนไทย กรณีศึกษาตลาดโรงเกลือ จังหวัดสระแก้ว. แผนงานสร้างเสริมการเรียนรู้กับสถาบันอุดมศึกษาไทย เพื่อการพัฒนานโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
- ปิยวดี คุ่มเดช. (2555). ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของคนเมืองบนบาทวิถีถนนสีลม. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พีรญา คงคาอุยฉาย. (2549). ปฏิสัมพันธ์ของพ่อค้าชาวกัมพูชาในพื้นที่การค้าชายแดน : กรณีศึกษา ตลาดโรงเกลือ จังหวัดสระแก้ว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วัชรินทร์ ยงศิริ. (2547). การค้าชายแดนไทยกับกัมพูชา: ปัญหาที่ประสบในปัจจุบันและแนว ทางแก้ไขในอนาคต. กรุงเทพมหานคร: หน่วยปฏิบัติการวิจัยแม่โขงศึกษา สถาบันเอเชีย ศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วาริน สุขเสมอ. (2537). การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาเทศบาลตำบลอรัญประเทศ จังหวัด สระแก้ว: กรณีศึกษา ผลกระทบของชุมชนการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา. วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต สถาปัตยกรรมศาสตร์ (การวางผังเมือง) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Jennifer M Finnegan. (2011). *Between Thailand and Cambodia: lives, risks and insecurities of frontier workers at Poipet, Cambodia*. Master's Student, International Development Studies Chulalongkorn University.

เว็บไซต์

กรมการค้าต่างประเทศ. (2559). ภาพรวมการค้าชายแดนไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน มาเลเซีย – เมียนมา – สปป.ลาว – กัมพูชา เดือนมกราคม-สิงหาคม พ.ศ. 2559. ค้นเมื่อวันที่ 11 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2559

จาก <http://bts.dft.go.th/btsc/index.php/trade/picturetotal>

สัมภาษณ์

เจ้าหน้าที่ด่านศุลกากรอรัญประเทศ, สัมภาษณ์เมื่อ 26 ตุลาคม 2556

เป็ย, สัมภาษณ์เมื่อ 1 กรกฎาคม 2558

เจ็ยบ, สัมภาษณ์เมื่อ 1 กรกฎาคม 2558

เน็ยง, สัมภาษณ์เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2558

สาว, สัมภาษณ์เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2558

สาม, สัมภาษณ์เมื่อ 14 พฤศจิกายน 2558